



# SLUTEVALUERING AF DET DANSKE LANDDI- STRIKTSPROGRAM 2007-2013

Akserapport – Akse 2 –  
Arealordningerne

NaturErhvervstyrelsen

19. december 2016





EPINION

SLUTEVALUERING AF DET DANSKE LANDDISTRIKTSPROGRAM 2007-2013

---

*Slutevaluering af det danske landdistriktsprogram 2007-2013*

**Rapport for Akse 2 - Arealordningerne**

*Epinion A/S, Orbicon A/S og Center for Landdistriktsforskning*

Projektleder : Heidi Skov Andersen

Evaluator : Claus Goldberg og Erik Mandrup

## INDHOLDSFORTEGNELSE

<b>1.</b>	<b>EVALUERING AF AREALORDNINGERNE-INDLEDNING</b>	<b>4</b>
<b>2.</b>	<b>EVALUERING AF STØTTEORDNING OM PLEJE AF GRÆS- OG NATURAREALER</b>	<b>6</b>
2.1	Indledning	6
2.2	Fakta om støtteordningen	6
2.3	Økonomiske nøgletal	8
2.4	Metode og datagrundlag	8
2.5	Kendetegn ved ordningens støttemodtagere	10
2.6	Kendetegn ved tilsagnene	11
2.7	Evalueringens konklusioner	17
2.7.1	Relevans & nytte	17
2.7.2	Effekter & målopfyldelse	19
2.7.3	Effektivitet	23
2.7.4	Projektrejse	29
2.8	Konklusioner	34
<b>3.</b>	<b>EVALUERING AF STØTTEORDNING OM Ø-STØTTE</b>	<b>35</b>
3.1	Indledning	35
3.2	FAKTA OM STØTTEORDNINGEN	37
3.3	Økonomiske nøgletal	38
3.4	Metode og datagrundlag	40
3.5	Kendetegn ved ordningens støttemodtagere	41
3.6	Kendetegn ved de tilskudsberettigede arealer	43
3.7	Evalueringens konklusioner	44
3.7.1	Relevans & nytte	44
3.7.2	Effekter & målopfyldelse	45
3.7.3	Effektivitet	54
3.7.4	Projektrejse	55

3.8	Konklusioner	57
<b>4.</b>	<b>EVALUERING AF STØTTEORDNING OM OMLÆGNING TIL ØKOLOGI</b>	<b>58</b>
4.1	Indledning	58
4.2	FAKTA OM STØTTEORDNINGEN	58
4.3	Økonomiske nøgletal	60
4.4	metode og datagrundlag	63
4.5	Kendetegn ved ordningens projektmagere	63
4.6	Kendetegn VED TILSAGNENE	65
4.7	Evaluerings konklusioner	67
4.7.1	Relevans & nytte	67
4.7.2	Effekter & målopfyldelse	67
4.7.3	Effektivitet	69
4.7.4	Projektrejse	72
4.8	Konklusioner	74
<b>5.</b>	<b>EVALUERING AF STØTTEORDNING OM MILJØBETINGET TILSKUD TIL JULETRÆER OG PYNTEGRØNT</b>	<b>76</b>
5.1	Indledning	76
5.2	FAKTA OM STØTTEORDNINGEN	78
5.3	Økonomiske nøgletal	79
5.4	metode og datagrundlag	80
5.5	Kendetegn ved ordningens ansøgere	81
5.6	Kendetegn ved Tilsagnene	84
5.7	Evaluerings konklusioner	84
5.7.1	Relevans & nytte	84
5.7.2	Effekter & målopfyldelse	86
5.7.3	Effektivitet	87
5.7.4	Projektrejse	91
5.8	Konklusioner	94

# 1. EVALUERING AF AREALORDNINGERNE-INDLEDNING

Denne rapport beskriver slutevalueringen af akse 2 *Arealordningerne* i landdistriktsprogrammet for perioden 2007-2013. Akse 2 har til formål generelt at bidrage til at forbedre miljøet og landskabet. Der er en række ordninger indeholdt i denne del af landdistriktprogrammet, der bredt eller i nogen tilfælde mere specifikt er rettet mod disse forbedringer.

Programmet skaber en række nye muligheder for jordbrugere ved udnyttelse af ordningerne i akse 2. Det gælder både afsætning af animalske produkter på et voksende internationalt marked, de nævnte kvalitetsprodukter, fremme af innovation, produktudvikling og ny teknologi, øget diversifikation og styrkelse af rekreative værdier og naturforvaltning. Programmet skaber desuden særlige muligheder for at støtte gennemførelsen af strategier og forpligtigelser i relation til internationale aftaler og forpligtigelser i relation til miljø og natur og den nationale gennemførelse af disse

De væsentligste internationale miljøaftaler hvor gennemførelsen støttes af ordningerne under akse 2 gælder EU reguleringer i forhold til vandrammedirektiv, habitat- og fuglebeskyttelsesdirektiv og mål for skove og biodiversitet generelt. Det gælder også aftaler relateret til modvirkning af klimaændring, pesticidhandlingsplan m.m. Ordningerne undergik midt i programperioden væsentlige ændringer med både ophør og introduktion af ordninger affødt af den politiske beslutning om "Grøn vækst".

Der er i programperioden fra 2007 til 2013 sket en væsentlig prioritering af ordningerne under akse 2, hvor 2/3 af de afsatte midler har været anvendt her.

Aksen implementeres mere detaljeret via følgende ordninger, hvoraf flere indeholder adskillige underordninger:

**Tabel 1 Oversigt over ordninger i Landdistriktsprogrammet 2007-2013 under akse 2. Ordningerne har alle indgået i evalueringen, men der har været lagt større vægt på evalueringen af videreførte og store videreførte ordninger.**

1. Ikke videreførte ordninger (lav prioritet)	2. Videreførte ordninger (mellem prioritet)	3. Store videreførte ordninger (høj prioritet)
Miljøbetinget tilskud (til juletræer og pyntegrønt)	Tilskud til jordbrugere i ugunstigt stillede områder (Ø-støtte)	Pleje af græs- og naturarealer - inden for og uden for N2000 områder

SLUTEVALUERING AF DET DANSKE LANDDISTRIKTSPROGRAM 2007-2013

Plantegenetiske ressourcer	Etablering af landskabs- og biotopforbedrende beplantninger, herunder læplantninger	
Friluftsfaciliteter i tilknytning til fortidsminder og fredede arealer	Anlæg og fastholdelse af private vådområder (Anlæg og 20-årig kompensation)	Omlægning til økologisk jordbrug
	P-ådals projekter (Fosforvådområder)	Natur- og miljøprojekter
	Naturforvaltning Natura2000 (Projekttilskud og lodsejerkompensation)	Etablering og drift af vådområder m.v. (Eksisterende kommunal indsats og ny statslig indsats)
	Offentlig skovrejsning - tilskud til tilplantning (under etablering)	Privat skovrejsning på landbrugsjord (I skovrejsningsområder og uden for skovrejsningsområder)
	Sikring af skov - Natura 2000 betalinger i skov	
	Bæredygtig skovdrift i private skove	

Denne rapport gennemgår og evaluerer **Arealordningerne**: *Pleje af græs og Naturarealer, Ø-Støtte Omlægning til økologi og Miljøbettinget tilskud.*

## 2. EVALUERING AF STØTTEORDNING OM PLEJE AF GRÆS- OG NATURAREALER

### 2.1 INDLEDNING

Dette kapitel vedrører støtteordningen Pleje af græs- og naturarealer.

Formålet med ordningen er at sikre, at prioriterede arealer inden for og udenfor Natura 2000-områder bliver drevet som græs- og naturarealer med en ekstensiv landbrugsmæssig drift med årlig afgræsning eller slæt. Dette gøres med henblik på at beskytte og forbedre landskabs- og biotopforhold samt biodiversitet, herunder potentielle yngle- og rasteområder for visse arter omfattet af habitatdirektivets bilag IV.

Formålet er at pleje værdifulde arealer, så de holdes lysåbne, og dermed sikrer en større biodiversitet.

Tilskuddet bidrager til at sikre eller forbedre bevaringsstatus for naturtyper og arter på de særligt udpegede arealer indenfor Natura 2000-områderne. Tilskud gives også til arealer udenfor Natura 2000-områderne, men langt de fleste tilsagn er givet til arealer indenfor Natura 2000-områderne.

### 2.2 FAKTA OM STØTTEORDNINGEN

<b>FORMÅL</b>	<p>Formålet med ordningen er at sikre, at prioriterede arealer indenfor og udenfor Natura 2000-områder bliver drevet som græs- og naturarealer med en ekstensiv landbrugsmæssig drift med årlig afgræsning eller slæt. Dette sker med henblik på at beskytte og forbedre landskabs- og biotopforhold samt biodiversitet, herunder potentielle yngle- og rasteområder for visse arter omfattet af habitatdirektivets bilag IV.</p> <p>Formålet med delordningen er desuden at beskytte vandmiljøet ved at reducere kvælstof- og fosforudvaskningen og reducere brugen af plantebeskyttelsesmidler</p> <p>Der kan vælges mellem forpligtelse til afgræsning eller forpligtelse til slæt med mulighed for afgræsning.</p> <p>Ekstensivt udnyttede landbrugsarealer, der f.eks. udnyttes til græsning eller slæt er meget vigtige for bevarelse af områdernes dyre- og planteliv, der er helt betinget af denne udnyttelse. Der kan være tale om enge, strandenge, overdrev, og andre halvkulturarealer.</p>
---------------	--

SLUTEVALUERING AF DET DANSKE LANDDISTRIKTSPROGRAM 2007-2013

	<p>Støtte ydes til pleje af græs- og naturarealer ved årlig afgræsning eller slæt i områder, som udpeges efter nærmere retningslinier. Støtte ydes som en årlig arealstøtte i medfør af 5-årige aftaler og efter fastlagte støttesatser.</p> <p>Støtten kan målrettes særlige geografiske områder eller naturplejeprojekter, som omfatter større, geografisk sammenhængende græs- eller naturarealer. Der gives tilskud til, at græs- og naturarealer, der også kan omfatte arealer, der omlægges til græsarealer, plejes med forpligtelse til 1) afgræsning eller 2) forpligtelse til afgræsning eller slæt.</p> <p>Arealerne må ikke tilføres plantebeskyttelsesmidler og gødning, bortset fra det, der efterlades af de græssende dyr. For at få tilskud er det en betingelse af arealet ligger i et såkaldt Særligt Følsomt Landbrugsområde (SFL- område).</p>
<p><b>INTERVENTIONSLOGIK</b></p>	<p>Naturplejeprojekter, som er i overensstemmelse med lokale udviklingsstrategier gennemføres af professionelle eller frivillige aktører i landdistrikterne (outputs) → Pleje og ekstensiv drift af værdifulde arealer med høslæt eller afgræsning indenfor og uden Natura 2000-områder, så de holdes lysåbne) → reduceret udvaskning af næringsstoffer og brug af plantebeskyttelsesmidler samt beskyttelse og forbedring af landskabs-og biotopforhold samt biodiversitet (virkning)</p>
<p><b>INDSATSOMRÅDER</b></p>	<ul style="list-style-type: none"> <li>• Pleje af lysåbne naturtyper indenfor særligt prioriterede arealer indenfor og udenfor Natura 2000-områder.</li> <li>• Reduktion i gødnings- og sprøjtemiddel forbrug, idet der ikke må bruges gødning eller sprøjtemidler på arealerne.</li> <li>• Sikring af særligt værdifulde og svært tilgængelige græs- og naturarealer ("naturperler").</li> <li>• Gennemførelse af særlig "fuglevenlig drift" på visse arealer.</li> </ul>
<p>Justeringer siden midtvejs-evaluering</p>	<p>Siden 2010 har det været muligt at søge om tilskud til "særlig fuglevenlig drift".</p>
<p><b>REGELSÆT</b></p>	<p>Tilskud til pleje af græs- og naturarealer beror på Fødevareministeriets bekendtgørelse nr. 83 af 30. januar 2012 om tilskud til Pleje af græs- og naturarealer med senere ændringer, Fødevareministeriets bekendtgørelse nr. 59 af 27. januar 2011 om tilskud til Pleje af græs- og naturarealer med senere ændringer, Fødevareministeriets bekendtgørelse nr. 92 af 28. januar 2010 om tilskud til Pleje af græs- og naturarealer med senere ændringer og Fødevareministeriets bekendtgørelse nr. 592 af 8. juni 2007 om tilskud til Pleje af græs- og naturarealer med senere ændringer.</p> <p>Der kan søges om tilskud med og uden Enkeltbetaling. Hvis der søges om Enkeltbetaling på tilsagnsarealerne, er støttesatsen lavere end i de tilsagn, der ikke kombineres med Enkeltbetaling.</p>

## 2.3 ØKONOMISKE NØGLETAL

I perioden 1. januar 2007 til 31. december 2013 er der givet 11.552 tilsagn under Pleje af græs- og naturarealer. Af disse er 1.356 annullerede, dvs. at der i perioden har været 10.196 godkendte tilskud (Tabel 1). Det bemærkes at et indgået tilsagn som overdrages i forbindelse med et producentskifte også vil være omfattet af annullerede tilsagn, selv om tilsagnet overtages af en anden producent. Derfor vil det samlede godkendte antal tilsagn i programperioden reelt være højere.

Tabel 1: Antal tilsagn m.m. for Pleje af græs- og naturarealer i perioden 1.1.2007 til 31.12.2013.

Ordning	Antal tilsagn	Antal annulleringer	Antal godkendte tilskud
Pleje af græs- og naturarealer	11.552	1.356	10.196
<b>Total</b>	<b>11.552</b>	<b>1.356</b>	<b>10.196</b>

I tabellen nedenfor opsummeres det finansielle afløb for ordningen i perioden 1.1.2007 til 31.12.2013. Tabellen viser samlede offentlige tilsagn, udbetalinger og antal godkendte tilskud (Tabel 2).

Set over hele perioden er det samlede offentlige tilsagn på 987,7 mio. kroner og det samlede antal godkendte tilskud 10.196.

Tabel 2: Økonomiske nøgletal for Pleje af græs- og naturarealer i perioden 1.1.2007 til 31.12.2013.

Ordning	Samlede offentlige tilsagn, mio. kroner	Bortfald	Indbetaling	Udbetaling	Restbevilling*	Antal godkendte tilskud
Pleje af græs- og naturarealer	987,7	252,1	14,8	513,3	237,1	10.196
<b>Total</b>	<b>987,7</b>	<b>252,1</b>	<b>14,8</b>	<b>513,3</b>	<b>237,1</b>	<b>10.196</b>

\*Restbevilling = Tilsagn minus udbetaling minus bortfald (annullerede beløb) plus indbetaling

## 2.4 METODE OG DATAGRUNDLAG

Tilsagn til Pleje af græs- og naturarealer er evalueret med afsæt i en relativt omfattende dataindsamling. Følgende dataindsamlingsmetoder er blevet gennemført:

- Interview med sagsbehandler med ansvar for Pleje af græs- og naturarealer.
- Desk research af bekendtgørelser, ansøgningsskemaer, vejledninger mm.
- Sagsgennemgang af 7 tilfældigt udvalgte sager
- Kvantitativ spørgeskemaundersøgelse til et tilfældigt udvalg af tilskudsmodtagere, hvilket resulterede i 290 besvarede spørgeskemaer.

- Udarbejdelse af eksempel for typisk sag.

Interviews med sagsbehandlere og nøglepersoner er gennemført som kvalitative dybdeinterviews. I dybdeinterviewet, som kvalitativ metode, ligger fokus på at skabe en dialog/samtale, hvor det at få respondenterne til at fortælle, er det primære fokus.

Interviewene er gennemført som semi-strukturerede interviews, hvilket vil sige, at kun de temaer, der skal tales om, er givet på forhånd. Interviewguiden er derfor bygget op omkring temaer og åbne spørgsmål, som danner udgangspunkt for selve afviklingen af interviewet, hvor nye og ikke planlagte spørgsmål kan fremkomme – det er således i høj grad muligt at følge op på respondenternes svar med uddybende spørgsmål. For hvert interview er der udarbejdet et referat.

Evaluatoren har i forbindelse med evalueringen udviklet spørgeskemaet på baggrund af input fra desk research, vejledninger til ordningen, interview med sagsbehandlere og netværkscentret samt med afsæt i de evalueringsspørgsmål, der skal besvares for de tre ordninger jf. Evalueringsspørgsmålene.

Evalueringsspørgsmål kan findes i bilag 2 til den tværgående rapport.

I spørgeskemaundersøgelsen for Pleje af græs- og naturarealer er kvoten på 290 besvarelser opnået ud fra en liste med 1367 støttemodtagere, dette svarer til en statistisk usikkerhed på +/- 5,6 % (Tabel 3). I metodebilaget til den Tværgående evaluering (bilag 1) findes en læsevejledning for, hvordan den statistiske usikkerhed skal forstås.

Tabel 3: Input og output fra gennemført spørgeskemaundersøgelse for Pleje af græs- og naturarealer.

Antal unikke numre sendt ud (dubletter fratrukket)	Antal besvarede skemaer	Svarprocent	Statistisk usikkerhed, %
1367	290	21	+/- 5,6

Udvælgelse af sager til sagsgennemgang og udvælgelse til udarbejdelse af eksempler for Pleje af græs- og naturarealer er foretaget med henblik på at opnå så stor en grad af repræsentativitet som muligt. Målet har været, at fordelingen af de udvalgte sager stort set skulle stemme overens med de forskellige typer af tilsagn. Der er desuden taget hensyn til, at de udvalgte sager skulle være geografisk fordelt over hele landet og repræsentere såvel store som små investeringer.

Der er gennemgået i alt 7 sager indenfor ordningen. Data fra sagsgennemgangen er registreret i en word-skabelon med oplysninger som beskrivelse af aktiviteter, formål, forventede effekter, faktiske effekter, sagsnummer og andre sagsoplysninger. Registreringen muliggør at uddrage kvalitative og i mindre omfang kvantitative data fra ansøgningsmaterialet og vidnesbyrd fra støttemodtagerne. Da

sagsgennemgangen er baseret på en udarbejdet skabelon, sikres en ensartet gennemgang af alle sagerne.

Alt i alt er det vurderingen, at datagrundlaget er tilfredsstillende i forhold til at udtrække valide konklusioner om ordningen.

## 2.5 KENDETEGN VED ORDNINGENS STØTTEMODTAGERE

Hovedparten (71 %) af støttemodtagerne omfatter private lodsejere. Forpagtere udgør 12 %, og forskellige former for selskaber udgør 8 %.

De resterende 8 % (22) udgøres af en fond, et museum, staten, en enkeltmandsvirksomhed, private erhvervsdrivende m.m.

Hovedparten (39 %) af de adspurgte støttemodtagere søgte om tilskud i periodens første år, dvs. 2007 (Tabel 5).

Tabel 4: Støttemodtagere under Pleje af græs- og naturarealer.

	Antal	Procentandel
Privat lodsejer	207	71 %
Forpagter	35	12 %
Selskab (I/S, A/S, ApS, a.m.b.a. el. lign)	22	8 %
Foreninger, ejerlaug	4	1 %
Andet, angiv venligst	22	8 %
Total	290	100 %

Tabel 5: Tidspunkt for anmodning om tilsagn om tilskud under Pleje af græs- og naturarealer.

	Antal	Procentandel
2007	113	39 %
2008	28	10 %
2009	25	9 %
2010	34	12 %
2011	27	9 %
2012	16	6 %
2013	47	16 %
Total	290	100 %

## 2.6 KENDETEGN VED TILSAGNENE

Det fremgår af besvarelserne, at hovedparten (90 %) af de ansøgte midler er anvendt til etablering af afgræsning, mens en mindre andel (6 %) også anfører høslæt. Ca. 1/3 har anført "naturpleje", "miljøvenlig drift af græsarealer" o. lign. uden at specificere dette nærmere (Tabel 6).

Med hensyn til størrelsen af de berørte arealer, omfatter næsten 2/3 (63 %) af ansøgningerne arealer på mindre end 10 hektar. Der er dog også blandt de adspurgte givet støtte til et areal, der omfatter mere end 1000 hektar (Tabel 7).

SLUTEVALUERING AF DET DANSKE LANDDISTRIKTSPROGRAM 2007-2013

Tabel 6: Støttemodtagernes egne oplysninger om, hvad der er søgt om støtte til under Pleje af græs- og naturarealer.

Aktivitet	Antal	Hektar
Afgræsning	174 (60 %)	3422 (62 %)
Høslæt og/eller afgræsning	17 (6 %)	210 (4 %)
Naturpleje/miljøvenlig drift af græs	99 (34 %)	1866 (34 %)
Total	290 (100 %)	5498 (100 %)

Tabel 7: Størrelsesfordeling over de arealer, hvortil der er givet tilsagn om støtte under Pleje af græs- og naturarealer.

Størrelse (hektar)	Antal tilsagn	Procentandel
0-5	105	36 %
5-10	79	27 %
10-15	34	12 %
15-20	14	5 %
20-30	11	4 %
30-50	14	5 %
50-100	12	4 %
100-200	6	2 %
>1.000	1	0 %
Ikke oplyst	14	5 %
Total	290	100 %

En forespørgsel vedrørende de berørte arealers nuværende og fremtidige anvendelse tyder på, at tilsagnet giver anledning til en vis ændring i den eksisterende anvendelse af de pågældende arealer (Tabel 8 og tabel 9).

Mest iøjnefaldende ændring er, ikke uventet, en markant stigning i såvel antallet af områder som det samlede areal, der afgræsses som følge af tilsagnet.

Da der ikke på tilsagns arealerne må tilføres gødning bortset fra den gødning, der efterlades af græssende husdyr, og da der ikke må anvendes plantebeskyttelsesmidler, viser tallene at der sker en reduktion i såvel brugen af gødskning som plantebeskyttelsesmidler på henholdsvis 29 % og 18 % af de

SLUTEVALUERING AF DET DANSKE LANDDISTRIKTSPROGRAM 2007-2013

pågældende arealer som følge af tilsagnet. Der er ikke her skelnet mellem brugen af kunstgødning og ”naturlig” gødning.

Tabel 8: Oversigt over arealernes anvendelse før tilsagnet fra Pleje af græs- og naturarealer, baseret på støttemodtagernes egne oplysninger. Bemærk, at det ikke indgår i analysen, om arealet var omfattet af et tilsagn inden det nuværende.

Aktivitet	Antal områder Før tilsagn	Hektar Før
Afgræsning	130 (45 %)	2932 (53 %)
Brak	27 (9 %)	464 (8 %)
Dyrket	24 (8 %)	424 (8 %)
Græs	18 (6 %)	166 (3 %)
Høslæt	10 (3 %)	58 (1 %)
Mose/eng/strandeng	5 (2 %)	124 (2 %)
Ikke oplyst	76 (26 %)	1331 (24 %)
Hovedtotal	290 (100 %)	5498 (100 %)

Tabel 9: Oversigt over arealernes anvendelse efter tilsagnet fra Pleje af græs- og naturarealer, baseret på støttemodtagernes egne oplysninger.

Aktivitet	Antal områder Efter tilsagn	Hektar Efter
Afgræsning*	202 (70 %)	3916 (71 %)
Brak	1 (0 %)	0 (0 %)
Græs	12 (4 %)	130 (2 %)
Høslæt	15 (5 %)	186 (3 %)
Ikke oplyst	60 (21 %)	1266 (23 %)
Total	290 (100 %)	5498 (100 %)

\*Det er ikke undersøgt om den fortsatte afgræsning skyldes at der er indgået et nyt tilsagn

SLUTEVALUERING AF DET DANSKE LANDDISTRIKTSPROGRAM 2007-2013

Tabel 10: Anvendelse af gødskning og plantebeskyttelsesmidler før tilsagnet under Pleje af græs- og naturarealer.

Gødskning	Antal områder	Hektar
Ja	92 (32 %)	1597 (29 %)
Nej	181 (62 %)	3760 (68 %)
Ved ikke	17 (6 %)	141 (3 %)
Total	290 (100 %)	5498 (100 %)
Plantebeskyttelsesmidler	Antal områder	Hektar
Ja	40 (14 %)	970 (18 %)
Nej	234 (81 %)	4394 (80 %)
Ved ikke	16 (5 %)	134 (2 %)
Total	290 (100 %)	5498 (100 %)

Tabel 11: Hvor stor var den samlede investering, der blev søgt tilskud til under Pleje af græs- og naturarealer?

	Antal	Procentandel
Under 100.000 kr.	271	93 %
100.001-250.000 kr.	11	4 %
250.001-500.000 kr.	6	2 %
500.001 kr. - 1 million kr.	1	0 %
1.000.001 million kr. - 2.5 million kr.	1	0 %

Ses på investeringens størrelse, udgør ansøgninger på mindre end 100.000 kroner langt hovedparten (93 %) af de ansøgte tilsagn (Tabel 11).

I forbindelse med spørgeskemaundersøgelsen er desuden spurgt til, hvilke forpligtelser ansøgerne har valgt (Tabel 12), om der er søgt om særlige tillæg (Tabel 13), grundbetaling (Tabel 14), om der er

SLUTEVALUERING AF DET DANSKE LANDDISTRIKTSPROGRAM 2007-2013

valgt fast græsningstryk (Tabel 15) samt om, hvilke betingelser det pågældende arealer opfylder for at opnå tilsagn fra Pleje af græs- og naturarealer (Tabel 15).

Tabel 12: Hvilke forpligtelser har du valgt?

	Antal	Procentandel
Forpligtelse til afgræsning	274	94 %
Forpligtelse til slæt	49	17 %
Total	290	111 %

Tabel 13: Har du søgt særlige tillæg?

	Antal	Procentandel
Naturperler	68	23 %
Fuglevenlig drift	9	3 %
Både Naturperler og Fuglevenlig drift	13	4 %
Har ikke søgt særlige tillæg	200	69 %
Total	290	100 %

Tabel 14: Har du søgt grundbetaling til arealet?

	Antal	Procentandel
Ja	190	66 %
Nej	100	34 %
Total	290	100 %

SLUTEVALUERING AF DET DANSKE LANDDISTRIKTSPROGRAM 2007-2013

Tabel 15: Har du valgt fast græsningstryk?

		Procentandel
Ja	108	37 %
Nej	182	63 %
Total	290	100 %

Tabel 16: Hvilke betingelser opfylder plejearealet\*

	Antal	Procentandel
Mindst 50% af marken ligger inden for et særligt udpeget Natura 2000-område til pleje	135	47 %
Marken ligger uden for Natura 2000-område og har en HNV værdi på 5 eller derover	88	30 %
Mindst 50% af marken ligger inden for Natura 2000-område og mindst 90% af marken er en gentegning af et tilsagn til afgræsning	52	18 %
Arealet indgår i et vådområdeprojekt under Landdistriktsprogrammet	17	6 %
Ingen af ovenstående	39	13 %
Total	290	114 %

\*Det bemærkes, at disse kriterier ikke var gældende for programperioden 2007-2013.

Sammenfattes oplysningerne fra spørgeskemaundersøgelsen, synes den ”typiske” støttemodtager at omfatte en privat lodsejer eller forpagter, der i 2007 ansøger om op til 100.000 kr. til at få afgræsset et areal, foretaget høslæt eller gennemført lignende naturlig pleje af græsarealer i et område, der typisk udgør mindre end 10 hektar.

Ca. halvdelen af de pågældende arealer var også før tilsagnet under afgræsning, og de fleste modtog hverken gødskning eller plantebeskyttelsesmidler. Det er ikke undersøgt, i hvilket omfang dette skyldes, at arealerne var omfattet af et tilsagn om miljøvenlig drift fra foregående programperiode, der

udløb. Andelen af arealer som også var under afgræsning inden indgåelse i tilsagn første gang, vil derfor være endnu lavere.

De fleste af de pågældende plejearealer opfylder kravene om, at mindst halvdelen af marken skal ligge indenfor et særligt udpeget Natura 2000-område til pleje (47 %).

De fleste ansøgere har valgt ikke at søge om de særlige tillæg (69 %), men har søgt om grundbetaling (66 %) og har ikke valgt fast græsningstryk (63 %).

#### Eksempel

Pedersen fra Odense søger i 2009 tilskud til afgræsning i 5 år på §3-naturtyperne fersk eng samt afgræsning/slæt på §3-naturtypen mose. NAER gennemgår hans ansøgning ud fra en tjekliste og godkender tilsagnet. I 2010 får Pedersen en meddelelse om, at der er forskel mellem hans anmeldte arealer og de arealer, der er registrerede arealer i markblokke i Fællesskemaet. Han skal her inden 14 dage melde tilbage, hvilke arealer, der er de rigtige. Han tjekker derfor markarealerne og markbloknumrene på IMK og indsender et svar til NAER. I de efterfølgende år søger Pedersen hvert år, for at få udbetalt sit tilskud til afgræsning og slæt på de beskyttede naturtyper.

## 2.7 EVALUERINGENS KONKLUSIONER

I de følgende afsnit præsenteres evalueringens konklusioner

### 2.7.1 Relevans & nytte

Første evalueringskriterium vedrører ordningens relevans og nytte. Med dette kriterium tydeliggøres, hvor relevant, attraktiv og nyttig ordningen fremtræder for tilskudsmodtagerne i relation til aktuelle udviklingsbehov og -potentialer. Ordningen vurderes således ud fra, hvorvidt den matcher de problemer, der fremkommer i landdistrikterne samt hvorvidt tilskudsmodtagerne anser ordningen som nyttig og relevant ud fra individuelle behov.

Formålet med ordningen om Pleje af græs- og naturarealer er at sikre, at prioriterede arealer indenfor og udenfor Natura 2000-områderne bliver drevet som græs- og naturarealer med en ekstensiv landbrugsmæssig drift med årlig afgræsning eller høslæt. Dette sker med henblik på at beskytte og

forbedre landskabs- og biotopforhold samt biodiversitet, herunder potentielle yngle- og rasteområder for visse arter omfattet af habitatdirektivets bilag IV.

Tilsagnsmottagerne er derfor blevet spurgt om deres opfattelse af ordningens relevans, attraktivitet samt nyttighed samt deres vurdering af, hvorvidt den er i overensstemmelse med de eksisterende behov.

Ud fra nedenstående tabel fremkommer støttemottageres opfattelse af Pleje af græs- og naturarealer helt overvejende som værende relevant, attraktiv og nyttig.

Specielt ordningens relevans og nyttighed fremstår central, idet henholdsvis 69 % og 62 % i høj grad opfatter ordningen som dette. Lidt færre finder at ordningen i høj (45 %) eller nogen (36 %) grad er attraktiv, men overordnet set er støttemottageres opfattelse af ordningen meget positiv.

Støttemottagerne er desuden blevet spurgt om, hvorvidt de mener, at støtteordningen er i overensstemmelse med behovet for de indsatsområder ordningen retter sig imod, dvs. behovet for naturarealer er at sikre, at prioriterede arealer indenfor og udenfor Natura 2000-områderne bliver drevet som græs- og naturarealer m.m. Også her er deres opfattelse af ordningen helt overvejende positiv, idet 75 % finder, at ordningen i høj grad eller i nogen grad er i overensstemmelse med dette behov.

Støttemottagerne synes herved helt overvejende at være positivt indstillet overfor ordningen, som de finder både relevant, attraktiv og nyttig samt i overensstemmelse med behovet for at sikre afgræsningen, høslæt og ekstensiv drift af værdifulde naturområder for at beskytte og forbedre landskabs- og biotopforhold samt biodiversitet i landdistrikterne.

Tabel 17: I hvor høj grad opfatter du ordningen om Pleje af græs- og naturarealer som relevant, attraktiv og nyttig og i overensstemmelse med behovet for at fremme den biologiske mangfoldighed og fremme miljø-, natur-, kultur- og landskabsværdier.

	I høj grad	I nogen grad	I ringe grad	Slet ikke	Ved ikke	Total
I hvor høj grad opfatter du Plejegræsordningen som relevant?	201 (69 %)	71 (24 %)	7 (2 %)	6 (2 %)	5 (2 %)	290 (100 %)
I hvor høj grad opfatter du Plejegræsordningen som attraktiv?	130 (45 %)	105 (36 %)	35 (12 %)	9 (3 %)	11 (4 %)	290 (100 %)
I hvor høj grad opfatter du Plejegræsordningen som nyttig?	181 (62 %)	76 (26 %)	18 (6 %)	5 (2 %)	10 (3 %)	290 (100 %)
I hvor høj grad mener du, at støttemulighederne under Plejegræsordningen er i overensstemmelse med behovet for at afgræsse eller foretage høslæt på værdifulde naturområder?	113 (39 %)	103 (36 %)	34 (12 %)	12 (4 %)	28 (10 %)	290 (100 %)

De ordningsansvarlige nævner som en af flere årsager til ordningens popularitet, at ansøger "ikke skal sandsynliggøre noget", idet SVANA allerede har udpeget arealer inden for Natura 2000 områderne, og uden for Natura 2000 er det naturperler, § 3, gentegninger samt vådområder m.m., der udpeger hvilke områder, der potentielt kan modtage støtte.

De ordningsansvarlige fremfører desuden, at de støttemodtagere, der har modtaget støtte, generelt søger igen, men at man trods dette havde forventet større interesse for ordningen, og ikke alle midler under ordningen er brugt de enkelte år. En del af forklaringen kan, ifølge de ordningsansvarlige være 2-3 sager, der har været omtalt i medierne, og som vedrørte kontrolsager, hvor ansøger skulle tilbagebetale midler pga. mindre forseelser/manglende overholdelse af betingelser.

Sammenfattende er det dog vurderingen, at ordningen om Pleje af græs- og naturarealer overordnet set fremstår som en relevant, attraktiv og nyttig ordning.

### 2.7.2 Effekter & målopfyldelse

Andet evalueringskriterium vedrører effekter og målopfyldelse, som er belyst under en række tematiske underpunkter, herunder ordningens bidrag til sikre prioriterede arealer indenfor og udenfor Natura 2000-områder og beskytte og forbedre landskabs- og biotopforhold, biodiversitet m.m.

## SLUTEVALUERING AF DET DANSKE LANDDISTRIKTSPROGRAM 2007-2013

Desuden er spurgt ind til støttemodtagernes vurdering af, i hvor høj grad deres egen naturpleje har bidraget til støtteordningens overordnede formål, om målet med deres egen naturpleje er blevet opfyldt, og i hvilket omfang der har været afledte effekter.

Med hensyn til egne mål, tyder besvarelsenerne på en høj grad af tilfredshed blandt støttemodtagerne, idet 87 % af disse finder, at det eller de mål, de har haft med den ansøgte naturpleje i høj eller i nogen grad er blevet opnået.

Tilsvarende mener 88 % af støttemodtagerne, at den naturpleje, de har opnået støtte til, i høj eller nogen grad har bidraget til at opfylde de overordnede mål med støtteordningen Pleje af græs- og naturarealer.

Tabel 18: Støttemodtagernes vurdering af naturplejens målopfyldelse.

	I høj grad	I nogen grad	I ringe grad	Slet ikke	Ved ikke	Total
I hvor høj grad mener du, at dit eget tilsagn har bidraget til at opfylde de overordnede mål med Pleje af græs og naturarealer?	184 (63 %)	72 (25 %)	19 (7 %)	5 (2 %)	10 (3 %)	290 (100 %)
I hvor høj grad har du opnået dine egne mål med tilsagnet?	155 (53 %)	98 (34 %)	18 (6 %)	0 (0 %)	19 (7 %)	290 (100 %)

I Tabel 19 er spurgt ind til støttemodtagernes vurdering af effekter og målopfyldelse for en række tematiske underpunkter. Her tegner sig især en positiv opfattelse af ordningen med hensyn til landskabs- og biotopsforhold, biodiversitet og udvikling af Natura 2000-områder, idet mellem 69 % og 84 % af støttemodtagerne finder, at deres tilsagn i høj eller nogen grad har bidraget positivt til dette. Også i forhold til at øge herlighedsværdien for offentligheden og bidrag til miljøvenlighed og bæredygtig forvaltning i landbruget er holdningen overvejende positiv, mens der for temaer som øgget miljø- og natur bevidsthed samt sundhed og livskvalitet ikke tegner sig noget klart billede

SLUTEVALUERING AF DET DANSKE LANDDISTRIKTSPROGRAM 2007-2013

Tabel 19: Støttemodtagernes vurdering af naturplejens effekter og målopfyldelse.

	I høj grad	I nogen grad	I ringe grad	Slet ikke	Ved ikke	Total
I hvor høj grad har dit tilsagn bidraget til at beskytte og forbedre landskabs- og biotopforhold samt biodiversitet, herunder bilag IV arter?	162 (56 %)	80 (28 %)	18 (6 %)	14 (5 %)	16 (6 %)	290 (100 %)
I hvor høj grad har dit tilsagn bidraget til bæredygtig forvaltning og udvikling af Natura 2000 lokaliteter og andre steder med høj naturværdi i landdistrikterne?	107 (37 %)	92 (32 %)	32 (11 %)	12 (4 %)	47 (16 %)	290 (100 %)
I hvor høj grad har dit tilsagn bidraget til at øge herlighedsværdierne for offentligheden af Natura 2000-områderne eller andre områder med høj naturværdi?	116 (40 %)	65 (22 %)	29 (10 %)	44 (15 %)	36 (12 %)	290 (100 %)
I hvor høj grad har dit tilsagn bidraget til at opnå målsætningen om miljøvenlighed i landbruget?	124 (43 %)	89 (31 %)	23 (8 %)	22 (8 %)	32 (11 %)	290 (100 %)
I hvor høj grad har dit tilsagn bidraget til øget miljø (natur) bevidsthed i befolkningen i landdistrikterne?	33 (11 %)	70 (24 %)	49 (17 %)	52 (18 %)	86 (30 %)	290 (100 %)
I hvor høj grad har dit tilsagn bidraget til bæredygtig forvaltning?	98 (34 %)	87 (30 %)	22 (8 %)	19 (7 %)	64 (22 %)	290 (100 %)
I hvor høj grad har dit tilsagn haft afledte effekter på sundhed og livskvalitet i landbrugsområderne?	32 (11 %)	47 (16 %)	26 (9 %)	57 (20 %)	128 (44 %)	290 (100 %)

Særligt for ordningens centrale elementer vedrørende beskyttelse og forbedring af landskabs- og biotopforhold samt biodiversitet, herunder bilag IV arter, er støttemodtagernes vurdering positiv, og 128, dvs. 44 % af støttemodtagerne har her uddybet deres besvarelse med en række eksempler, der bekræfter, at naturplejen i en mange tilfælde har gjort en markant forskel i de områder, hvor de er udført.

Svarene falder hovedsageligt i de hovedgrupper, der er sammenfattet i Tabel 20, idet det har været muligt for den enkelte at afgive flere uddybende svar.

SLUTEVALUERING AF DET DANSKE LANDDISTRIKTSPROGRAM 2007-2013

Tabel 20: Sammenfatning af 128 støttemodtageres uddybdende besvarelse vedrørende naturplejens effekt i de områder, hvor den er gennemført. Bemærk, at summen overstiger 100 %, da nogle af støttemodtagere har fremhævet flere forhold.

	Antal	Procent af svar
Lysåben natur indfinder sig, tilgroning stopper, færre invasive arter (bjørneklo)	52	41 %
Flere fugle, herunder også vadefugle som vibe m.m. tilknyttet lysåbne naturtyper	35	27 %
Flere arter generelt i forhold til tidligere	24	19 %
Flere padder og krybdyr, herunder også bilag IV arter	15	12 %
Flere vildtarter (hare, rådyr, agerhøns, fasaner)	11	9 %
Flere insekter, herunder bier og sommerfugle	5	4 %
Total	142	111 %

Listen over arter, der indfinder sig i de områder, hvortil der er givet tilsagn omfatter også flere af de bilag IV arter, som ordningen særligt retter sig i mod, herunder grønbroget tudse, spidssnudet frø, klokkefrø, løvfrø, markfirben, troldflagermus, odder og mygblomst.

Svarene afspejler, at støttemodtagerne generelt finder, at støtten til pleje af græs- og naturarealer klart medvirker til en rig og varieret lysåben natur i deres områder, selvom enkelte også anfører, at plejen omvendt medvirker til, at nogle arter forsvinder.

Nogle foreslår desuden som en forbedring at ændre ordningen til også at omfatte slåning med le, der vil gøre det muligt at fremme en endnu mere varieret vegetation, idet slåning med le kan foretages langt mere selektivt og derfor vil kunne fremme biodiversiteten yderligere.

Med hensyn til målopfyldelse anfører de ordningsansvarlige, at der ikke foretages egentlige ”effekt-målinger”, dvs. at der ikke måles på opnået naturværdi, og at ordningens faktiske betydning for biodiversiteten ”i marken” derfor kun kendes i begrænset omfang.

Målene på de arealer, der har fået tilsagn, vurderes af de ordningsansvarlige dog at være nået, og de indsendte besvarelser fra støttemodtagerne bekræfter dette.

I forhold til de afsatte midler under ordningen, er dette imidlertid ikke tilfældet, idet ikke alle midler er blevet anvendt, og ifølge de ordningsansvarlige har stort set alle ansøgere fået tilsagn. Desuden var

SLUTEVALUERING AF DET DANSKE LANDDISTRIKTSPROGRAM 2007-2013

det målet, at 110.000 hektar skulle have været afgræsset under perioden, og det opnåede areal er ca. 90.000.

Desuden er støttemodtagerne blevet spurgt om, hvorvidt deres naturpleje har givet anledning til afledte aktiviteter eller ansøgninger under Landdistriktsprogrammet, hvilket tilsyneladende kun i ret begrænset omfang er tilfældet ifølge de adspurgte (Tabel 21). Dette skyldes formentlig, at Pleje af græs og naturarealer er den ønskede aktivitet i sig selv, og at der ikke er andre relevante ordninger under Landdistriktsprogrammet til at supplere med, bortset fra en gentegning af tilsagnet.

Tabel 21: Støttemodtagernes oplysninger om, hvorvidt tilsagnet fra Pleje af græs- og naturarealer har givet anledning til nye aktiviteter eller ansøgninger under Landdistriktsprogrammet.

	Ja	Nej	Ved ikke	Total
Har dit tilsagn under Pleje af græs- og naturarealer medført afledte aktiviteter i form af efterfølgende aktiviteter eller ansøgninger under Landdistriktsprogrammet?	34 (12 %)	236 (81 %)	20 (7 %)	290 (100 %)

### 2.7.3 Effektivitet

Følgende evalueringskriterium omhandler ordningens effektivitet, der skal forstås som værdien af de opnåede effekter i forhold til de anvendte ressourcer, herunder også om de igangsatte aktiviteter er levedygtige og bidrager med afledte positive effekter, også efter tilsagnets ophør.

I Tabel 22 er anført støttemodtagernes egne vurderinger af, i hvilket omfang, det "udbytte" de har opnået med deres tilsagn, står mål med den indsats, de har ydet for at opnå tilsagnet.

Det fremgår heraf, at 73 % af støttemodtagerne mener, at udbyttet i høj eller nogen grad står mål med indsatsen, og at 87 % i høj eller nogen grad mener, at deres naturpleje er blevet gennemført som forventet, hvilket tyder på en høj grad af gennemførelse.

SLUTEVALUERING AF DET DANSKE LANDDISTRIKTSPROGRAM 2007-2013

Tabel 22: Støttemodtagernes vurdering af effektiviteten set i forhold til deres egen naturpleje.

	I høj grad	I nogen grad	I ringe grad	Slet ikke	Ved ikke	Total
I hvor høj grad mener du, at det, du har fået ud af tilsagnet, står mål med den indsats, du har gjort for at opnå støtten?	97 (33 %)	115 (40 %)	54 (19 %)	20 (7 %)	4 (1 %)	290 (100 %)
I hvor høj grad har du opnået dine egne mål med tilsagnet?	155 (53 %)	98 (34 %)	18 (6 %)	0 (0 %)	19 (7 %)	290 (100 %)

I alt 74 (26 %) af de ansurgte støttemodtagere svarede "Ja" til, at de på et tidspunkt, efter at de havde modtaget tilsagn under Pleje af græs- og naturarealer har overvejet at annullere tilsagnet, således det enten ikke blev gennemført eller skulle gennemføres uden støtte fra ordningen. Af de resterende svarer 209 "Nej" og 7 "Ved ikke".

Relativt mange har dermed, sammenlignet med andre ordninger, overvejet at annullere tilsagnet, og i alt 69 støttemodtagere har uddybet begrundelsen for dette. Det fremgår, at årsagen til dette for de fleste er administrationen og de formelle og praktiske krav under ordningen.

Tabel 23: Støttemodtagernes begrundelse for på et tidspunkt i sagsforløbet at have overvejet at annullere tilsagnet.

	Antal	Procent af besvarelser
En oplevelse af for meget bureaukrati og tung administration, besvær med at forstå regler og krav	19	28 %
For arbejdskrævende og forbundet med for store tekniske udfordringer at leve op til kravene "i marken"	18	26 %
Kontrol, der opleves som "for streng"	15	22 %
5 års binding	5	7 %
Økonomien i ordningen ikke god nok for den enkelte støttemodtager	4	6 %
Andet	8	12 %
Total	69	100 %

Med til en vurdering af ordningens effektivitet hører desuden en vurdering af, hvorvidt naturplejen også uden tilsagn var blevet helt eller delvist gennemført ("dødvægt").

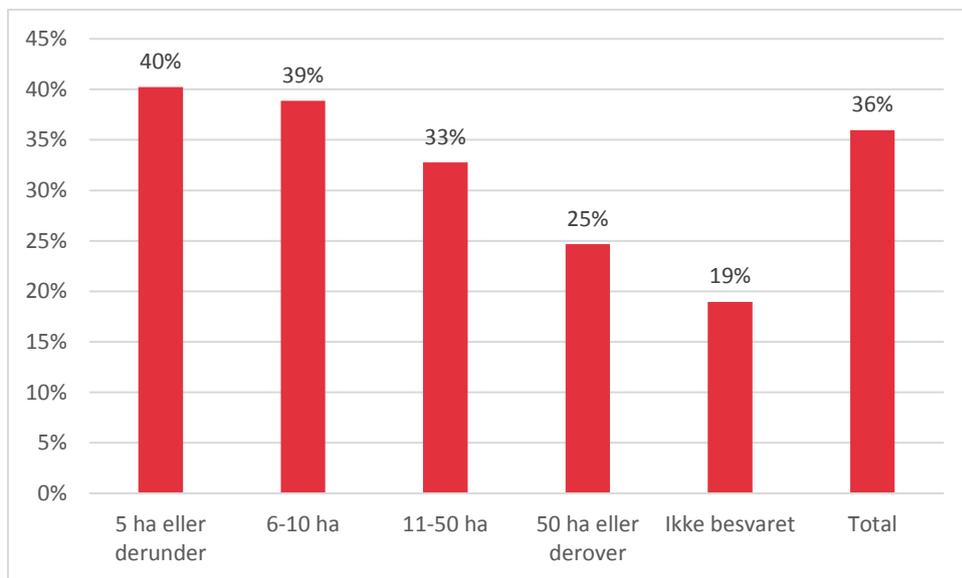
Af tabellen nedenfor fremgår det, at 26 pct. af de adspurgte, ville have gennemført investeringen fuldstændigt, selv hvis tilsagnet var blevet annulleret. Af tabel 23 fremgår det, at 48 pct. af de, som har overvejet at annulleret deres tilsagn, forklarer det med, at plejen er for arbejdskrævende eller at kontrollen opleves som for streng. Begge dele ansporer, at plejen ikke ville blive gennemført med samme kvalitet som under et tilsagn. Det vurderes derfor, at pleje af et areal, hvor et indgået tilsagn er blevet annulleret, ikke kan udgøre det for den pleje, som sker i kraft af et indgået tilsagn.

Den samlede dødvægt for ordningen Pleje af græs- og naturarealer er beregnet til 36% (186,5 mio. kr) når fremskyndelser er medtaget (Kapitel 9 i den Tværgående evalueringsrapport). Dette tal er noget større end for andre ordninger, og dødvægten for ordningen er da sandsynligvis også noget lavere i virkeligheden. Dette skyldes flere forhold:

- Landmændene er blevet spurgt om de vil foretage naturpleje alligevel. Her er det væsentligt at holde sig for øje at naturpleje er mange ting- For mange landmænd betyder det primært, at arealet holdes fri for træer/buske, hvilket på de fleste arealer forholdsvis let kan håndteres ved at foretage en afpudsning af arealet hvert år. Pleje af græs ordningen indeholder imidlertid flere og noget skarpere betingelser, der har til formål af fjerne næringsstoffer fra arealet for derved at fremme biodiversiteten.
- Mange landmænd har i perioden 2010-2014 haft en delvis tilsvarende ordning (Pleje af græs under artikel 68) under den direkte støtte. Denne ordning har været noget mindre målrettet og støttebetingelserne lempeligere. Det er usikkert i hvilket omfang landmændene i besvarelsen har kunnet skelne mellem de 2 ordninger.
- Ordningen sikrer desuden, at arealerne bliver plejet kontinuerligt over mindst 5 år, hvilket er en væsentlig forudsætning for opfyldelse af formålet om biodiversitet, hvorimod det uden støtte er mere usikkert, om der vil ske en aktivitet hvert år.
- De ordningsansvarlige supplerer spørgsmålet om dødvægt ved at anføre, at dødvægten sandsynligvis er mindre for næringsfattige naturtyper, hvor græsning er særligt urentabel, end for de mere næringsrige naturtyper, hvor græsning er mere rentabel.
- I opgørelsen er der ikke skelnet mellem størrelsen af bedrifter. En nærmere analyse viser imidlertid, at dødvægten er lavere på større bedrifter, der forholdsvis får udbetalt den største del af støttemidlerne jf. figuren nedenfor. Ifølge de ordningsansvarlige skyldes dette forhold formodentligt, at tilskudsmidlerne betyder mindre for de små hobbybedrifter.

SLUTEVALUERING AF DET DANSKE LANDDISTRIKTSPROGRAM 2007-2013

Figur 1 Dødvægt opgjort på bedriftstørrelse



Disse forhold vil tilsammen medvirke til, at den reelle dødvægt med stor sandsynlighed er lavere end den anslåede på 36%.

I forhold til egentlige afslag vurderer de ordningsansvarlige, at den primære årsag til afslag har været, at ansøgningen helt enkelt ikke opfylder betingelserne for at opnå tilskud under ordningen.

SLUTEVALUERING AF DET DANSKE LANDDISTRIKTSPROGRAM 2007-2013

Tabel 24: Hvis du havde annulleret tilsagnet, ville du så have gennemført hele eller dele af investeringen uden støtte fra ordningen?

	Antal	Procentandel
Nej, jeg ville slet ikke have gennemført investeringen uden støtte fra ordningen, hvis tilsagnet var annulleret	25	34 %
Ja, jeg ville have gennemført dele af investeringen uden støtte fra ordningen, hvis tilsagnet var annulleret	14	19 %
Ja, jeg ville have gennemført hele investeringen uden støtte fra ordningen, hvis tilsagnet var annulleret	19	26 %
Ved ikke	16	22 %
Total	74	100 %

Tabel 25: På hvor mange procent af arealet ville du have foretaget naturpleje, hvis du ikke havde modtaget støtte?

	Antal	Procentandel
Ingen	107	37 %
1-25 %	27	9 %
26-50 %	46	16 %
51-75 %	14	5 %
76-99 %	10	3 %
Hele arealet	86	30 %
Total	290	100 %

SLUTEVALUERING AF DET DANSKE LANDDISTRIKTSPROGRAM 2007-2013

I alt 59 støttemodtagere har uddybet, hvorfor de ikke ville gennemføre naturpleje på arealet uden støtte, og her er det helt overvejende økonomien, der har været afgørende, idet naturvenlig drift af de adspurgte ikke vurderes at være rentabel uden støtte fra denne eller andre ordninger.

Mange af de støttemodtagere, der begrundet, hvorfor de også uden støtte ville gennemføre hele eller en del af investeringen, anfører, at de allerede råder over dyrene, og at de alene af hensyn til naturinteresserne ville vælge at gennemføre naturplejen.

I forbindelse med evalueringen er det også undersøgt, om støtten fra Pleje af græs- og naturarealer har haft betydning for størrelsen af investeringen (Tabel 26).

Som det fremgår af tabellen, vurderer 60 % af støttemodtagerne, at investeringen i nogen eller i høj grad er blevet større, end den ellers ville have været, såfremt de ikke havde fået støtte under ordningen om Pleje af græs- og naturarealer, og 58 % mener, at investeringen i høj eller nogen grad er blevet fremskyndet som følge af støtte fra ordningen.

Der er desuden spurgt til, om støttemodtager kan uddybe, hvor lang tid, naturplejen er blevet fremskyndet, men her tegner sig ikke noget klart billede, og hele 50 % svarer "ved ikke".

**Tabel 26: Har støtten under Pleje af græs- og naturarealer medført, at investeringen er blevet fremskyndet, og har støtten medført, at investeringen er blevet større, end den ellers ville være blevet?**

	Har støtten under Pleje af græs- og naturarealer medført, at naturplejen er blevet fremskyndet?	Har støtten under Pleje af græs- og naturarealer medført, at der er udført naturpleje på større arealer, end der ellers ville have været?
I høj grad	103 (36 %)	123 (42 %)
I nogen grad	71 (24 %)	37 (13 %)
I ringe grad	7 (2 %)	8 (3 %)
Slet ikke	68 (23 %)	100 (34 %)
Ved ikke	41 (14 %)	22 (8 %)
Total	290 (100 %)	290 (100 %)

I Tabel 27 er foretaget en sammenfatning af støttemodtagernes opfattelse af effektiviteten af Pleje af græs- og naturarealer. Det fremgår, at de gennemførte investeringer i høj grad er afhængige af

den modtagne støtte, men at støttemodtagerne i mindre omfang finder, at der er gjort tilstrækkeligt for at gøre opmærksom på ordningen, og at halvdelen (59 %) af støttemodtagerne i nogen- eller i høj grad opfatter administrationen af ordningen som effektiv.

Tabel 27: Støttemodtagernes samlede vurdering af effektiviteten af ordningen om Pleje af græs- og naturarealer.

	I høj grad	I nogen grad	I ringe grad	Slet ikke	Ved ikke	Total
I hvor høj grad var investeringen afhængig af støtten under ordningen?	132 (46 %)	58 (20 %)	24 (8 %)	63 (22 %)	13 (4 %)	290 (100 %)
Er der gjort tilstrækkeligt for at gøre opmærksom på støtteordningen?	85 (29 %)	98 (34 %)	43 (15 %)	16 (6 %)	48 (17 %)	290 (100 %)
Opfatter du administrationen af ordningen som effektiv?	74 (26 %)	95 (33 %)	50 (17 %)	28 (10 %)	43 (15 %)	290 (100 %)

Sammenfattende tegner sig overordnet billede af, at de ansøgte aktiviteter med hensyn til såvel graden af deres gennemførelse som størrelsen af de foretagne investeringer afhænger af Pleje af græs- og naturarealer, men at støttemodtagerne i mindre grad vurderer administrationen af ordningen som værende effektiv.

#### 2.7.4 Projektrejse

Evalueringen i form af spørgeskemaundersøgelsen har endvidere haft til formål at afdække støttemodtagernes tilfredshed med administrationen af støtteordningen. Dette omhandler blandt andet den samlede vurdering af processen fra start til slut, hvorvidt støttemodtagerne ville søge tilskud igen samt den samlede vurdering af Pleje af græs- og naturarealer. Resultatet af en forespørgsel vedrørende sagsforløbet fra start til slut er sammenfattet i tabel 28 og det typiske sagsforløb (projektrejse) er vist i figur 2.

I alt 59 % anfører, at ideen til naturplejen i høj (37 %) eller nogen (22 %) var helt deres egen, og hele 26 % mener, at idéen slet ikke kom fra dem. Dermed tegner der sig et billede af, at ideerne til de respektive investeringer i lavere grad end for andre ordninger kommer fra tilsagnsmodtagerne selv. Tallene tyder da også på, at både konsulenter og skriftligt oplysningsmateriale spiller en rolle i forbindelse med formulering af naturplejetiltag.

Rettes fokus mod det mere administrative arbejde, mener 33 % (96) i høj grad og 30 % (88) i nogen grad, at det skriftlige materiale har oplyst om tilskudsmuligheden under Pleje af græs- og naturarealer, mens 23 % mener dette i ringe grad eller slet ikke. Hertil mener 68 % at sagsbehandlingen har været nem og effektiv.

På et overordnet plan tegner der således et billede af, at hovedparten af støttemodtagerne har fået tilfredsstillende skriftligt materiale og oplevet en tilfredsstillende sagsbehandling.

Med hensyn til finansieringen anfører kun få støttemodtagere at der har været udfordringer i forhold til med- og mellemfinansiering eller finansiering af væsentlige omkostninger af formelle grunde, og kun få har oplevet samarbejds-mæssige eller tekniske udfordringer i forbindelse med udførelsen af naturplejen.

Der tegner sig således også her et overvejende positivt billede af støttemodtagernes opfattelse af ordningen.

De resterende spørgsmål retter sig primært mod administrationen af ordningen, idet det her fremgår, at mere end halvdelen (54 %) af støttemodtagerne har oplevet udfordringer med at sætte sig ind i ordningens krav og regler. Hele 31 % svarer dog "ved ikke", så billedet er ikke klart. Med hensyn til afrapportering (slutrapportering), udbetalinger, bemærkninger og krav fra kontrolbesøg, har mellem 12 % og 29 %, i høj eller nogen grad oplevet udfordringer med disse forhold.

I alt 43 % af støttemodtagerne udtrykker i høj eller nogen grad tilfredshed med Natur Erhvervstyrelsens assistance i forbindelse med de administrative processer, mens 22 % i ringe grad gør dette. Lige så mange (35 %) svarer dog "ved ikke", hvilket kan skyldes, at de ikke eller kun i begrænset omfang har haft brug for assistance.

SLUTEVALUERING AF DET DANSKE LANDDISTRIKTSPROGRAM 2007-2013

Tabel 28: Støttemodtagernes vurdering af sagsforløbet fra start til slut.

	I høj grad	I nogen grad	I ringe grad	Slet ikke	Ved ikke	Total
Ideen til ansøgningen var helt min/vores egen	107 (37 %)	65 (22 %)	32 (11 %)	76 (26 %)	10 (3 %)	290 (100 %)
Ideen til ansøgningen kom fra en konsulent	100 (34 %)	45 (16 %)	15 (5 %)	124 (43 %)	6 (2 %)	290 (100 %)
Skriftligt materiale har oplyst om støttemuligheder og ansøgningsproces	96 (33 %)	88 (30 %)	25 (9 %)	40 (14 %)	41 (14 %)	290 (100 %)
Jeg har modtaget informationsmateriale / uddannelse i forbindelse med gennemførelsen af mit tilsagn	60 (21 %)	68 (23 %)	29 (10 %)	94 (32 %)	39 (13 %)	290 (100 %)
Sagsbehandlingen har været effektiv	120 (41 %)	79 (27 %)	29 (10 %)	19 (7 %)	43 (15 %)	290 (100 %)
Der har været udfordringer i forhold til medfinansiering	18 (6 %)	11 (4 %)	17 (6 %)	186 (64 %)	58 (20 %)	290 (100 %)
Der har været udfordringer i forbindelse med mellemfinansiering af omkostninger	11 (4 %)	9 (3 %)	16 (6 %)	198 (68 %)	56 (19 %)	290 (100 %)
Der har været samarbejds-mæssige udfordringer i forbindelse med ansøgning og tilsagn	19 (7 %)	41 (14 %)	25 (9 %)	185 (64 %)	10 (7 %)	290 (100 %)
Der har været tekniske udfordringer i forbindelse med gennemførelse af aktiviteterne	32 (11 %)	49 (17 %)	32 (11 %)	157 (54 %)	20 (7 %)	290 (100 %)
Der har været udfordringer med at sætte sig ind i og forstå krav og regler under ordningen	89 (31 %)	68 (23 %)	24 (8 %)	90 (31 %)	19 (7 %)	290 (100 %)
Det har været en udfordring, at væsentlige omkostninger af formelle grunde ikke kan finansieres af tilsagnsmidler	11 (4 %)	15 (5 %)	24 (8 %)	181 (62 %)	59 (20 %)	290 (100 %)
Der har været udfordringer med afrapporteringen slutrapportering	14 (5 %)	21 (7 %)	25 (9 %)	171 (59 %)	59 (20 %)	290 (100 %)
Der har været udfordringer med at få udbetalingerne hurtigt nok	38 (13 %)	36 (12 %)	27 (9 %)	170 (59 %)	19 (7 %)	290 (100 %)
Der har været udfordringer med bemærkninger og krav ved kontrolbesøg	44 (15 %)	42 (14 %)	30 (10 %)	152 (52 %)	22 (8 %)	290 (100 %)
NaturErhvervstyrelsen har været hjælpsomme ved de administrative processer	66 (23 %)	57 (20 %)	23 (8 %)	42 (14 %)	102 (35 %)	290 (100 %)
Jeg vil i fremtiden søge om støtte under Plejegræsordningen eller andre landdistriktsmidler	153 (53 %)	54 (19 %)	7 (2 %)	38 (13 %)	38 (13 %)	290 (100 %)

Hele 72 % anfører, at de i høj eller nogen grad også i fremtiden agter at søge om tilskud under Pleje af græs- og naturarealer eller andre Landdistriktsmidler, og kun 13 % svarer "slet ikke".

SLUTEVALUERING AF DET DANSKE LANDDISTRIKTSPROGRAM 2007-2013

Til dette har støttemodtagerne kunne tilføje yderligere bemærkninger til, hvorfor de ville eller ikke ville søge tilskud i fremtiden. På positiv siden tæller, at mange har haft et godt sagsforløb, er tilfredse med resultatet og glæder sig over den biodiversitet, der har indfundet sig. Mange ser ordningen som en god mulighed mulighed for at få gennemført "ikke rentable naturplejeaktiviteter".

Besvarelsene synes overordnet set at afspejle et overvejende positivt sagsforløb, hvor de fleste støttemodtagere gerne vil søge igen, såfremt mulighederne fortsat er til stede, og gode ideer til naturpleje opstår.

For de støttemodtagere, der anfører, at de ikke agter at søge midler igen under ordningen eller Landdistriktsprogrammet igen, anføres administrationen og "bureaukratiet" forbundet med ordningen som den væsentligste årsag. Flere ønsker større fleksibilitet i forbindelse med kontrolbesøg, og har en oplevelse af, at selv små forseelser kan få store konsekvenser, hvilket kan afholde nogle fra at søge. Andre udtrykker interesse for at søge igen, men anfører at dette vil afhænge af ordningens konkrete udformning.

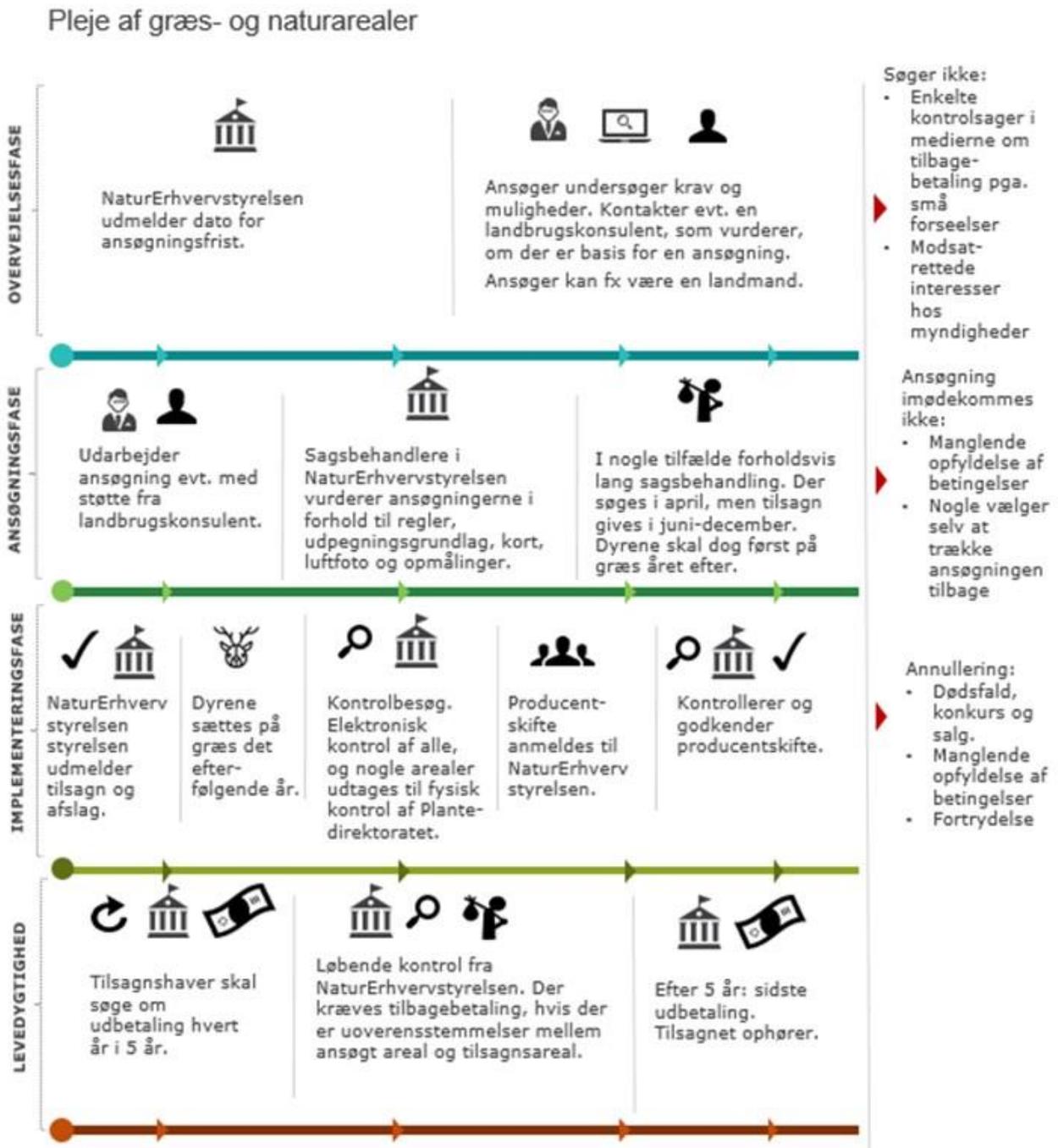
I spørgeskemaundersøgelsen er støttemodtagerne afslutningsvis blevet spurgt om deres samlede vurdering af ordningen, hvor det af Tabel 29 ses, at 25 % og 53 % af de adspurgte støttemodtagere finder ordningen henholdsvis "Meget tilfredsstillende" og "Tilfredsstillende". Kun en mindre andel svarende til 16 % (46) er mindre tilfredse, mens blot 4 % (11) støttemodtager blandt de adspurgte ikke er tilfredse med ordningen. Det konkluderes herved, at flertallet af støttemodtagerne er tilfredse med ordningen i deres samlede vurdering, og at der samlet set er tale om en høj grad af tilfredshed på tværs af støttemodtagerne.

Tabel 29: Samlet vurdering af graden af støttemodtagerne tilfredshed med Pleje af græs- og naturarealer.

Grad af tilfredshed	Procentandel
Meget tilfredsstillende	72 (25 %)
Tilfredsstillende	154 (53 %)
Mindre tilfredsstillende	46 (16 %)
Ikke tilfredsstillende	11 (4 %)
Ved ikke	7 (2 %)
Total	290 (100 %)

## SLUTEVALUERING AF DET DANSKE LANDDISTRIKTSPROGRAM 2007-2013

Figur 2 Grafisk fremstilling af projektrejsen for Pleje af græs- og naturarealer.



## 2.8 KONKLUSIONER

Formålet med ordningen om Pleje af græs- og naturarealer er at sikre, at prioriterede arealer indenfor og udenfor Natura 2000-områder bliver drevet som græs- og naturarealer med en ekstensiv landbrugs-mæssig drift med årlig afgræsning eller slæt

Ordningen fremstår i høj grad relevant, attraktiv og nyttig, både i forhold til de behov og udfordringer, som sektoren står overfor samt set fra støttemodtagernes perspektiv. Det er ligeledes vurderingen, at Pleje af græs- og naturarealer har en høj grad af målopfyldelse og effekt i forhold til de indsatsområder, ordningen retter sig imod. I forhold til de afsatte midler under ordningen og måltallet for, hvor mange hektar, der skulle støttes, er målene dog ikke opnået.

Sammenfattende er det vurderingen, at støtteordningen Pleje af græs- og naturarealer har haft en betydelig effekt i de områder, hvor naturplejen er gennemført. Særligt for ordningens centrale elementer vedrørende beskyttelse og forbedring af landskabs- og biotopforhold samt biodiversitet, herunder potentielle yngle- og rasteområder for visse arter omfattet af habitatdirektivets bilag IV, har støtten fra ordningen gjort en stor forskel.

Naturplejen under ordningen har i høj grad været afhængig af støtten, med en anslået dødvægt på op til 36% (jf. kapitel 9 i den tværgående rapport). Det vurderes dog, at den reelle dødvægt er endnu lavere, da kvaliteten samt kontinuiteten og dermed effekten af afgræsning uden tilsagn ikke kan sammenlignes med plejen gennemført som resultat af investeringen.

De støttemodtagere, der ikke agter at søge midler under Landdistriktsprogrammet igen, anfører administrationen og "bureaukratiet" forbundet med ordningen som den væsentligste årsag til dette.

Besvarelserne synes dog overordnet set at afspejle et overvejende positivt sagsforløb, hvor de fleste støttemodtagere har fået tilfredsstillende skriftligt materiale og møder få udfordringer i forhold til med- og mellemfinansiering, tekniske problemer, forståelse af regler og krav, og hvor også udfordringer med hensyn til slutafrapportering og slutudbetalinger har været begrænsede.

## 3. EVALUERING AF STØTTEORDNING OM Ø-STØTTE

### 3.1 INDLEDNING

Dette kapitel vedrører ordningen omkring Ø-støtte. Under ordningen gives der arealstøtte til jordbrugere på 31 ugunstigt stillede små og mellemstore øer uden brofindelse med fastlandet. Formålet med ordningen er at sikre landbrugsvirksomhed, beboelse og bevarelse af kulturlandskaber betinget af fortsat landbrugsdrift på de pågældende øer. Ordningen er en videreførelse af en tilsvarende tidligere ordning og er fortsat i den følgende programperiode.

Jordbrugerne skal følge de regler der gælder for enkeltbetaling, men kan også samtidig modtage støtte under andre ordninger indeholdt i landdistriktsprogrammet.

Der er i den Tværgående rapport for evalueringen givet en beskrivelse af den kontekst Danmark støtteordningerne er relateret til. Der gør sig dog yderligere særlige forhold gældende for småøerne. Livsforholdene og opretholdelse af en landbrugsproduktion på øerne er forbundet med større udfordringer i forhold til det øvrige land, som det også fremgår af formålsbeskrivelsen for støtteordningen.

På den følgende side er vist udviklingen på de småøer, der er omfattet af ordningen. Der er variation i udviklingen af befolkningstallet på øerne, men samlet er der tale om en glidende nedgang i folketallet fra 21.199 i 2007 over 20.761 i 2010 til 19.981 i 2013. Ved den seneste opgørelse baseret på folkeregisteret var tallet i 2016 19.549. I programperioden er der med andre ord tale om en nedgang på næsten 6 %. Det fremgår også af tabellen, at befolkningstallet på flere af øerne med meget lille befolkning har været næsten konstant i hele perioden, men samlet set og specielt for flere af de største af øerne, f.eks. Ærø, Samsø og Læsø, har der været et væsentligt fald i befolkningstallet gennem perioden, hvor tallet for hele perioden er omkring 10 %.

Støttetalene under ordningen afspejler ikke denne ændring i befolkningstallet, hvilket kan forklares ved at det er den ældre del af befolkningen der bliver på øerne, herunder jordbrugerne.

Som beskrevet er øerne karakteriseret ved at produktionsforholdene er udfordrede pga. den vanskeligere transport af varer og produkter. Der er desuden yderligere udfordringer, hvor mange af småøerne er påvirket af klimaændringer og vandstandsstigninger i højere grad end det generelt er tilfældet i andre dele af Danmark.

SLUTEVALUERING AF DET DANSKE LANDDISTRIKTSPROGRAM 2007-2013

**Folketal 1. januar efter øer og tid fra Danmarks Statistik**

	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
<b>Agersø</b>	231	233	221	207	203	191	181	169	163	174
<b>Egholm</b>	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
<b>Nekselø</b>	22	21	21	20	20	19	18	19	18	19
<b>Omø</b>	188	177	169	171	167	162	154	157	160	156
<b>Orø</b>	893	890	906	881	867	831	846	843	848	850
<b>Sejersø</b>	407	397	373	370	366	358	348	359	353	351
<b>Askø</b>	53	47	46	43	37	37	37	37	39	39
<b>Fejø</b>	558	557	574	543	526	489	464	455	460	442
<b>Femø</b>	144	150	147	146	145	131	123	121	119	119
<b>Aver-nakø</b>	110	111	111	110	104	106	114	108	127	114
<b>Birk-holm</b>	8	10	10	10	10	11	11	10	11	12
<b>Bjørnø</b>	36	36	32	37	37	33	32	34	32	34
<b>Båge</b>	32	36	37	35	34	33	27	25	25	24
<b>Drejø</b>	62	71	69	66	65	66	64	63	63	65
<b>Hjortø</b>	12	12	13	8	8	8	8	8	8	7
<b>Lyø</b>	120	116	109	106	98	100	101	98	95	96
<b>Skarø</b>	36	40	39	35	36	32	33	29	28	32
<b>Strynø</b>	214	216	206	215	216	221	202	196	199	186
<b>Ærø</b>	6 786	6 702	6 698	6 669	6 653	6 625	6 516	6 383	6 265	6 278
<b>Anholt</b>	164	164	167	171	154	151	169	154	146	145
<b>Egholm</b>	53	55	52	54	49	48	48	46	41	44
<b>Ende-lave</b>	174	174	168	187	185	177	176	166	164	167
<b>Fanø</b>	3 170	3 192	3 207	3 219	3 213	3 251	3 237	3 264	3 263	3 290
<b>Fur</b>	900	872	865	856	855	842	826	809	788	765
<b>Hjarnø</b>	105	106	107	98	98	104	104	106	104	106
<b>Læsø</b>	2 058	2 003	1 993	1 969	1 949	1 897	1 839	1 808	1 795	1 817
<b>Mandø</b>	52	46	44	46	44	41	41	40	40	43
<b>Samsø</b>	4 130	4 085	4 003	4 010	3 885	3 889	3 806	3 767	3 733	3 710
<b>Tunø</b>	111	119	118	118	117	112	109	113	111	114
<b>Venø</b>	199	201	199	197	185	183	190	185	204	195
<b>Årø</b>	171	167	176	164	163	161	157	160	160	155

## 3.2 FAKTA OM STØTTEORDNINGEN

<b>FORMÅL</b>	Formålet med ordningen er at støtte jordbrugere i ugunstigt stillede områder som i Danmark er defineret som øer uden fast brofindelse med fastlandet. Ordningen er i en række andre EU lande rettet mod områder med miljørestriktioner eller jordbrugere i bjergegne. Støtten er mere specifikt rettet mod at sikre de enkelte øsamfunds muligheder for beskæftigelse og levedygtige landdistrikter, ved at sikre at jordbrugerne fortsat bliver på øerne og driver landbrug. Det sikres herunder at øerne fortsat er attraktive for besøgene/turister.
<b>INTERVENTIONSLOGIK</b>	Der ydes støtte til jordbrugere der er under ugunstigt stillede forhold relateret til produktion og afsætning af varer, i Danmark defineret som øer uden fast broforbindelse. -> Jordbrugere får herved støtte til at fastholde landbrugsproduktionen under ugunstigt stillede forhold. -> Der kompenseres for den svære konkurrencesituation og sikres bevarelse af landbrug og kulturlandskaber på øerne. -> Der bevares beboelse i ugunstigt stillede områder.
<b>INDSATSOMRÅDER</b>	Der gives støtte til ejere eller forpagtere, der driver en jordbrugsbedrift, der dyrker arealer på en eller flere af 31 små og mellestore øer uden fast brofindelse med fastlandet. Tilskuddet ydes som en arealstøtte pr. ha jordbrugsmæssigt drevne arealer. Der skal indgå mindst 5 ha areal og kan højst indgå 100 ha ved beregning af tilskud. Ved jordbrugsmæssigt drevne arealer forstås både arealer der er i omdrift og arealer der benyttes til andet landbrugsformål, som kan være græsning, høslæt m.m. Det er et krav at ansøger har fast bopæl og er tilmeldt folkeregistret på jordbrugsbedriften på en af de 31 omfattede øer.
<b>JUSTINGER SIDEN MIDTVEJSEVALUERING</b>	Ordningen er forblevet uændret i hele støtteperioden fra 2007 til 2013.
<b>REGELSÆT</b>	Der er i hele programperioden givet en fast støtte på 475 kr. pr ha landbrugsdrevet jord med en forpligtende støtteperiode på 5 år efter første udbetaling. Støtten kan kombineres med støtte til andre ordninger under landdistriktsprogrammet.

Lovgrundlaget for støtteordningen er: Bekendtgørelse nr. 732 af 25. juni 2007 om tilskud til jordbrugere på visse småøer, med senere ændringer, samt lov nr. 316 af 31. marts 2007 om udvikling af landdistrikterne (landdistriktsloven).

Øer der indgår i ordningen er alle uden fast brofindelse. De omfatter:

Agersø, Anholt, Askø, Avernakø, Barsø, Birkholm, Bjørnø, Båge, Drej, Egholm, Endelave, Fanø, Femø, Fejø, Fur, Hjarnø, Hjortø, Lyø, Læsø, Mandø, Nekselø, Omø, Orø, Samsø, Sejerø, Skarø, Strynø, Tunø, Venø, Ærø og Aarø.

Ordningen er ændret i programperioden 2014-2020, hvor antallet af småøer, der er omfattet af støtteordningen, er udvidet væsentligt.

### 3.3 ØKONOMISKE NØGLETAL

Tabel 1 Økonomiske nøgletal for støtteordningen

Ordning	Antal ansøgninger	Antal afslag	Antal godkendte tilskud
Ø-støtte	4.188	86	4.102
Total	4.188	86	4.102

I programperioden fra 1. januar 2007 til 31. december 2013 er der godkendt 4.102 tilskud under ordningen for østøtte. Der foreligger ikke i forbindelse med nærværende evaluering data for antallet af tilskud og annulleringer, da ordningen ikke er en tilsagnsordning.

Fra midtvejsevalueringen i 2010 og nye tal opnået fra evalueringen her er der en række mere detaljerede oplysninger, der er indsat i nedenstående Tabel Tabel .

SLUTEVALUERING AF DET DANSKE LANDDISTRIKTSPROGRAM 2007-2013

**Tabel 2 Nøgletal for Ø-støtte i perioden 1.1.2007 til 31.12.2013. Antallet af godkendte tilskud er reelt ikke retvisende idet der er tale om en summering af ca 600 tilskudsmodtagere der alle modtager støtte hvert år.**

Ordning	Samlede offentlige tilskud, mio. kroner	Bortfald	Udbetaling mio. dkk	Restbevilling <sup>1</sup>	Antal godkendte tilskud
Ø-støtte	N/A	N/A	75,4	N/A	4.102
<b>Total</b>	<b>N/A</b>	<b>N/A</b>	<b>75,4</b>	<b>N/A</b>	<b>4.102</b>

I perioden 2007 til 2009 var der årligt afsat 9.2 mio kr. under ordningen. Udbetalingen har som det fremgår af ovenstående tabel været på 75,4 mio. kr. for hele programperioden. Budgettet var 12 mio kr. de første tre år i programperioden <sup>2</sup>.

**Tabel 3 Nøgletal for Ø-støtteordningen i perioden 1.1.2007 til 31.12.2013. Data er baseret på udtræk fra databasen. Database er skiftet mellem 2012 og 2013 med anvendelse af et nyt system.**

År	Antal ansøgere	Antal afslag	Antal ha støttet	Ha i snit pr støttemodtager	Budget mio. Kroner	Antal godkendte tilskudsmodtagere
2007	615	16	23.293,46	38,9	12	599
2008	616	15	23.533,87	39,1	12	601
2009	624	20	23.111,17	38,3	12	604
2010	590	15	23.060,83	40,1	10	575
2011	573	5	22.622,02	39,8	10	568
2012	552	5	22.392,7	40,9	10	547

<sup>1</sup> Restbevilling er tilskud minus udbetaling minus bortfald (annullerede beløb)

## SLUTEVALUERING AF DET DANSKE LANDDISTRIKTSPROGRAM 2007-2013

2013	618	10	22.332,83	36,7	10	608
Ialt	-	-	-	-	76	4.102

I nedenstående Tabel er vist den operationelle målopfyldelse for støtteordningen.

**Tabel 4 Operationel målopfyldelse (økonomisk og teknisk) – det årlige mål for ordningen**

	Mål 2007-2013	Realiseret I alt 2007-2013	Målopfyldelse 2007-2013, %
<i>Ordnings</i>	<i>Tilskud</i>	<i>Tilskud Gennemsnit</i>	
Ø-støtte, antal støttemodtagere	700	586	84
Ø-støtte antal ha under ordningen	27.000	Ca. 23.000	85
Ø-støtte, støtte i mio kr.	76	89	115 %

Det fremgår af tabellen at der hovedsageligt i støtteperioden er sket målopfyldelse i forhold til antallet af støttemodtagere og der er fuld målopfyldelse ift. antal ha under ordninger og anvendte midler. Det har ikke ud fra databaserne være muligt at lave en detaljeret opgørelse af antallet af ha for jordbrugerne på de enkelte øer, der har opnået støtte.

### 3.4 METODE OG DATAGRUNDLAG

Den kvantitative del af evalueringen er gennemført som en webbaseret undersøgelse blandt tilskudsmodtagere. I spørgeskemaundersøgelsen for ordningen for Ø-støtte er andelen på 178 interviews opnået ud fra en liste med 4102 tilskudsmodtagere. Dette antal af tilskudsmodtagere dækker dog i virkeligheden reelt over kun ca. 600 jordbrugere, der har modtaget tilskud hvert år i programperioden. Antallet af støttemodtagere og svar betyder at resultaterne giver et godt billede af støttemodtagernes holdninger til ordningen, idet ca. 30 % af tilskudsmodtagerne indgår i besvarelserne. Tallene fremgår af nedenstående **Fejl! Henvissningskilde ikke fundet..**

Ordningen omkring Ø-støtte er i øvrigt generelt evalueret med afsæt i følgende dataindsamling:

- Interviews med sagsbehandlere i NaturErhvervstyrelsen med ansvar for ordningen.
- Desk research af bekendtgørelser, ansøgningsskemaer, vejledninger, projektoversigter mm.
- Spørgeskemaundersøgelse til et tilfældigt udvalg af støttemodtagere, hvilket resulterede i de nævnte 178 indsendte besvarelser vedrørende ordningen for Ø-støtte. Der er desuden anvendt yderligere svar fra 100 støttemodtagere fra midtvejsevalueringen gennemført i 2010.
- Interviews med udvalgte medlemmer af Landdistriktsudvalget.
- Udarbejdelse af type-eksempler på støttede aktiviteter.

**Tabel 5 Input og output fra gennemførte spørgeskemaundersøgelse for Ø-støtte**

<i>Antal udsendte skemaer (dubletter fratrukket)</i>	<i>Antal besvarede skemaer</i>	<i>Svarprocent</i>	<i>Statistisk usikkerhed, %</i>
552	178	32	6,4

### 3.5 KENDETEGN VED ORDNINGENS STØTTEMODTAGERE

Støttemodtagerne under ordningen, der er ejere eller forpagtere af landbrugsarealer, kan søge Ø-støtte. Det er et vilkår at støttemodtageren samtidig får grundbetaling for landbrugsarealerne, og at arealerne er beliggende på en af de 31 småøer omfattet af ordningen.

I spørgeskemaundersøgelsen er støttemodtagerne blevet spurgt om hvornår i perioden, de har ansøgt. Som det fremgår af svarene er de jævnt fordelt i støtteperioden og de 178 besvarelser virker repræsentative for støttemodtagerne. Der er som det fremgår af Tabel et flertal af støttemodtagere, der ansøger hvert år.

SLUTEVALUERING AF DET DANSKE LANDDISTRIKTSPROGRAM 2007-2013

**Tabel 6 Støttemodtagernes svar på hvornår i programperioden de har ansøgt.**

	Procentandel
2007	85 % (151)
2008	69 % (123)
2009	67 % (120)
2010	67 % (120)
2011	68 % (121)
2012	67 % (120)
2013	69 % (122)
Total	493 % (178)

Bedriftens hovedproduktion fremgår af svarene i Tabel . Som det fremgår af tabellen angiver over halvdelen planteavl. I de åbne besvarelser til spørgsmålet er dette uddybet til at omfatte græs, korn, engarealer og frøavl. Af besvarelserne fremgår det desuden at hovedproduktionen dækker en bred vifte af områder herunder bærproduktion, juletræer, islandske heste, mink og kødgeder.

Der er også spurgt ind til den samlede omsætning for de støttemodtagere, der har besvaret spørgeskemaundersøgelsen. Kun 6 % har angivet en omsætning på over 1 mio kr.

**Table 7 Støttemodtagernes hovedproduktion på ansøgningstidspunktet fra spørgeskemaundersøgelsen.**

	Procentandel
Svin	11 % (20)
Kvæg/mælk	25 % (45)
Planteavl	56 % (100)
Grøntsager	4 % (8)
Frugt	4 % (8)
Andet, angiv	18 % (32)
Total	120 % (178)

### 3.6 KENDETEGN VED DE TILSKUDSBERETTIGEDE AREALER

Der er tale om en ensartet arealstøtte for arealer mellem 5 og 100 ha. Arealer der blev drevet jordbrugsmæssigt kunne opnå støtte under Ø-støtteordningen. For græsarealer gjaldt det, at græsarealer, hvor GLM-slåningskravene var overholdt, ansås for jordbrugsmæssigt drevne.

Der var arealer der ikke kunne modtage støtte, hvilket var specificeret på NaturErhvervstyrelsens hjemmeside. Der blev ikke givet tilskud til arealer som "Gårdspladser, barjord, bebyggede arealer herunder væksthuse, køkkenhaver, krat, oplagspladser, grusarealer, betonarealer, skel, vandhuller, læhegn, læskure, naturstier, haver, havet, hegn, søer, moser, siv, rørskov, tagrør, veje, strande, skovarealer, og tilsvarende arealer."

Der er stor variation i hvad det pågældende areal har været anvendt til jordbrugsmæssigt, som det er beskrevet i afsnittene ovenfor.

## 3.7 EVALUERINGENS KONKLUSIONER

I det følgende er præsenteret evalueringens konklusioner, baseret på gennemførte interviews, skriftlige kilder, spørgeskemaundersøgelse m.m.

**Figur 1 Billede fra annonceringen af ændringen i støtteordningen i den nye programperiode, hvor antallet af øer, der er omfattet af ordningen er øget til 57. Billedet er fra Lyø og blev fulgt af teksten " Landmænd på en række danske øer får nu adgang til at søge særlig landbrugsstøtte til deres arealer. " (Fra Maskinbladet: <http://www.maskinbladet.dk/artikel/1200-ventes-soge-o-stotte>)**



### 3.7.1 Relevans & nytte

Ordningen virker efter evaluators opfattelse som særdeles relevant i forhold til de jordbrugsmæssige udfordringer, der er på småøerne. Der er tale om en række udfordringer for jordbrugere i forhold til transport både ved modtagelse og forsendelse, dårligere muligheder for stordrift og planlægning af aktiviteterne, f.eks. i forhold til høst og derved svækkede konkurrencemuligheder.

I spørgeskemaerne til støttemodtagerne er de blevet spurgt om de finder ordningen relevant. Svarene er vist i Tabel . Som det fremgår finder 95 % at ordningen er relevant i høj eller nogen grad. Der er kun 1 % der finder den ikke er relevant. Tallene er næsten identiske med de svar der blev givet ved midtvejsevalueringen. Tilsvarende er der i tabellen indeholdt svarene på om støttemodtagerne finder ordningen attraktiv. Fordelingen er igen næsten den samme, som det ligeledes var tilfældet ved midtvejs-evalueringen.

**Tabel 8 I spørgeskemaundersøgelsen er støttemodtagerne blevet spurgt om i hvor høj grad de finder ordningen relevant og attraktiv. Svarene er angivet i tabellen her.**

	Procentandel relevans	Procentandel attraktivitet
I høj grad	71 % (127)	70 % (124)
I nogen grad	24 % (42)	25 % (45)
I ringe grad	3 % (5)	3 % (5)
Slet ikke	1 % (2)	1 % (2)
Ved ikke	1 % (2)	1 % (2)
Total	100 % (178)	100 % (178)

Det fremgår, at ordningen opfattes positivt af støttemodtagerne. Det fremgår også fra interviews, at stort set alle, der har mulighed for at søge støtte, gør det.

To af evalueringsspørgsmålene vedrører relevans og nytte.

Det er:

- I hvilket omfang fremstår ordningen som relevant og attraktiv for målgruppen?
- Er de støttede aktiviteter i overensstemmelse med behovene i sektoren?

Svarene på begge spørgsmål må ud fra ovenstående vurderes at være at ordningen i høj grad opfattes som relevant og attraktiv for støttemodtagerne og at de støttede aktiviteter er i overensstemmelse med behovene for jordbrugerne.

### 3.7.2 Effekter & målopfyldelse

Der kan være en række effekter relateret til en støtteordning i landdistriktsprogrammet.

Der kan være tale om positive og negative effekter, direkte og indirekte effekter og effekter i forhold til produktion, miljø, natur m.m.

Der er i spørgeskemaundersøgelsen spurgt ind til disse forhold blandt støttemodtagerne.

I de følgende tabeller Tabel 10, Tabel , Tabel , Tabel og

Det fremgår af svarene fra nedenstående **Fejl! Henvisningskilde ikke fundet.** at ordningen i høj eller nogen grad er vigtig økonomisk (82 %) for jordbrugere som økonomisk supplement. For en jordbruger kan det selvfølgelig være svært at adskille støtten under Ø-støtteordningen, enkeltbetalingen og støtte under eventuelle andre ordninger i landdistriktsprogrammet, når den økonomiske betydning af den enkelte støtteordning skal vurderes. Dette forhold vil naturligt have væsentlig betydning for de afgivne svar.

, er svarene vist fra tilskudsmodtagerne i forhold til i hvor høj grad de mener at ordningen har bidraget til opvejelse af naturbetingede ulemper.

Det fremgår af tabellerne at ordningen i høj eller nogen grad er vigtig økonomisk (82%) for jordbrugerne som økonomisk supplement. For en jordbruger kan det selvfølgelig være svært at adskille støtten under Ø-støtteordningen, enkeltbetaling og eventuel støtte under andre ordninger i landdistriktsprogrammet, når den økonomiske betydning af den enkelte ordning skal vurderes. Dette forhold vil naturligt have væsentlig betydning for de afgivne svar.

SLUTEVALUERING AF DET DANSKE LANDDISTRIKTSPROGRAM 2007-2013

**Table 9 Svarene på spørgsmålet: I hvor høj grad mener du, at støttemulighederne har bidraget til at opveje de naturbetingede ulemper (handicap) for din produktion.**

	Procentandel
I høj grad	50 % (89)
I nogen grad	37 % (66)
I ringe grad	6 % (11)
Slet ikke	4 % (7)
Ved ikke	3 % (5)
Total	100 % (178)

Det fremgår af svarene at halvdelen af de adspurgte mener at ordningen i høj grad bidrager til at opveje ulemper. Medtages både i høj og nogen grad er tallet på 87 %. Kun 4 % mener at ordningen slet ikke bidrager.

**Tabel 10 Hvor stort en del af arealet, der er modtaget tilskud til ville indgå i jordbruget uden støtte?**

	Procentandel
Hele arealet	37 % (66)
Dele af arealet	48 % (86)
Ved ikke	40 % (72)
Total	126 % (178)

Som det fremgår af denne besvarelse er det opfattelsen hos støttemodtagerne at en større del af det dyrkede areal ville udgå af jordbrugsproduktionen, hvis der ikke blev opnået støtte. Til gengæld fremgår det af besvarelserne nedenfor i Tabel , at støtten har været væsentlig for at fastholde beskæftigelsen på ejendommen.

Der er ikke indsat en række detaljerede tabeller omkring den procentdel af ejendommen (opdelt i en længere række procentintervaller) der ville indgå under jordbrugsaktiviteterne uden støtte, men tabellerne har været anvendt til at bidrage til udregning af dødvægten, som beskrevet nedenfor.

SLUTEVALUERING AF DET DANSKE LANDDISTRIKTSPROGRAM 2007-2013

**Tabel 11 Har ordningen været medvirkende til at fastholde jordbeskæftigelsen på ejendommen?**

	Procentandel
I høj grad	17 % (30)
I nogen grad	34 % (61)
I ringe grad	13 % (24)
Slet ikke	29 % (51)
Ved ikke	7 % (12)
Total	100 % (178)

**Tabel 12 Har ordningen været medvirkende til at du er blevet boende på øen?**

	Procentandel
I høj grad	13 % (24)
I nogen grad	20 % (35)
I ringe grad	11 % (19)
Slet ikke	54 % (96)
Ved ikke	2 % (4)
Total	100 % (178)

SLUTEVALUERING AF DET DANSKE LANDDISTRIKTSPROGRAM 2007-2013

Det fremgår ligeledes af Tabel 12 at ordningen kun i begrænset omfang har medvirket til fastholdelse af befolkningen på øerne. En fortolkning af svarene er måske at der er tale om jordbrugere, der kun har alternativet at blive boende på øerne med eller uden jordbrugsdrift, hvor ordningen kun bidrager i nogen grad til fastholdelse af befolkningen, men til gengæld er vigtig for at sikre den fortsatte jordbrugsproduktion.

Det fremgår af svarene fra nedenstående **Fejl! Henvisningskilde ikke fundet.** at ordningen i høj eller nogen grad er vigtig økonomisk (82 %) for jordbrugere som økonomisk supplement. For en jordbruger kan det selvfølgelig være svært at adskille støtten under Ø-støtteordningen, enkeltbetalingen og støtte under eventuelle andre ordninger i landdistriktsprogrammet, når den økonomiske betydning af den enkelte støtteordning skal vurderes. Dette forhold vil naturligt have væsentlig betydning for de afgivne svar.

**Tabel 13 Hvor vigtig er Ø-støtten for dig som økonomisk supplement til den øvrige landbrugsstøtte (enkeltp betaling og andre ordninger under landdistriktsprogrammet)?**

	Procentandel
I høj grad vigtig	40 % (71)
I nogen grad vigtig	42 % (75)
I ringe grad vigtig	12 % (22)
Slet ikke vigtig	4 % (7)
Ved ikke	2 % (3)
Total	100 % (178)

Effekter vedrører som beskrevet også forhold omkring jordbrugsproduktionen og påvirkning af miljø og natur.

SLUTEVALUERING AF DET DANSKE LANDDISTRIKTSPROGRAM 2007-2013

I forhold til støtteordningens betydning for beskyttelse og bevarelse af miljø og natur mener 66 % at dette i høj eller nogen grad er en effekt. I de åbne besvarelser til spørgsmålet er der anført en række argumenter for dette.

Det fremgår blandt andet at støttemodtagerne fremhæver at støtteordningen er med til at:

- Sikre afgræsning af græs- og naturarealer, og er med til specielt at modvirke tilgroning af naturarealer, herunder strandenge. Det betyder at en række forskellige lysåbne typisk kystnære naturtyper, bevares som levested for en lang række dyre- og plantearter. Ordningen er herved med til at bidrage til sikring af biodiversiteten på arealerne.
- At den er med til at sikre engarealer, der ellers ville være blevet pløjet op.

Som en af støttemodtagere udtrykker det:

”Støtteordningen giver mig overskud til mindre aggressiv produktion”!

**Tabel 14 I hvor høj grad har den fortsatte landbrugsdrift været medvirkende til at beskytte og forbedre miljø og natur på øerne?**

	Procentandel
I høj grad	31 % (56)
I nogen grad	35 % (63)
I ringe grad	6 % (11)
Slet ikke	12 % (22)
Ved ikke	15 % (26)
Total	100 % (178)

Effektivitet vedrører desuden den såkaldte dødvægt. Det vil sige i hvilket omfang landbrugsaktiviteterne var gennemført uanset støtten. Der er spurgt ind til dette i spørgeskemaundersøgelsen, hvor svarene fremgår af Tabel .

Svarene resulterer i at der er en dødvægt for ordningen på omkring 75 %. Det afspejler at den jordbrugsmæssige drift i stort omfang ville være gennemført uden støtteordningen. De åbne besvarelser giver i nogen grad en forklaring på den høje fundne dødvægt.

Mange af jordbrugerne forklarer at støttebeløbet ikke er afgørende for den fortsatte landbrugsdrift, men at det har betydning for økonomien og den fortsatte anvendelse og drift af arealerne, der ellers i varierende grad ville være blevet ændret. Udvalgte udsagn uddyber også forklaringen på den høje procentsats for dødvægten:

- " Der er tale om afgræsning af strandenge og beløbet er beskedent".
- "Det er et hobbybrug".
- "Det er vores landbrug – liv".
- "Det reducerer antallet af mine arbejdstimer".
- "Støtten bliver brugt som transporttilskud, men indvirker ikke på dyrkningsgraden".
- "Terminen skal betales – med eller uden østøtte".
- "Vil gerne blive"
- "Jeg er født på øen og jeg har ikke lyst til at flytte".

Ved midtvejsevalueringen blev der ikke udregnet en egentlig dødvægt, men den blev anslået til 41 %.

**Tabel 15 Svarene på spørgsmålet: Hvor stor en del af den landbrugsmæssige drift ville være blevet gennemført uden støtte?**

	Procentandel
Ingen	4 % (7)
1 til 25 %	2 % (4)
26 til 50 %	6 % (10)
51 til 75 %	8 % (14)
76 til 99 %	14 % (25)
Hele arealet	66 % (118)
Total	100 % (178)

To af evalueringsspørgsmålene vedrører effekter. Det er spørgsmålene:

I hvilket omfang har ordningen bidraget til fastholdelse af befolkningen på øerne og til at fremme biodiversiteten?

I hvilket omfang har ordningen bidraget til at bevare eller forbedre jordbundskvaliteten?

Det må vurderes af evaluatoren, at ordningen kun i mindre grad har været med til at fastholde befolkningen på småøerne. Der foregår generelt en svag stadig affolkning af øerne, som formentlig i væsentlig grad er uafhængig af støtteordningen. Det fremgår dog også at støtteordningen vurderes at have relativt væsentlig betydning for den fortsatte drift af arealerne/jordbrugsaktiviteterne og det opfattes som en relevant dækning af de forøgede omkostninger der opleves. Der er tale om en erhvervsgruppe af stadigt ældre jordbrugere, der reelt ikke har alternativer i forhold til fortsat landbrugsdrift. Der er ikke i nærværende evaluering spurgt ind til støttemodtagernes alder, men dette var en tendens der klart blev dokumenteret ved midtvejsevalueringen. Det er forventningen at denne udvikling er fortsat i den sidste del af programperioden. Det understøttes af data fra Danmarks Statistik, der viser at for tre af øerne (Samsø, Læsø og Fanø) er befolkningstallet for aldersgrupperne 0-40 år (10-års intervaller)

faldet i antal i perioden 2008 til 2013, tilsvarende er tallet fra aldersgruppen fra 40- 60 år varierende men nogenlunde konstant, mens tallet for befolkningen over 60 år er steget i perioden. Den gennemsnitlige alder er med andre ord steget gennem programperioden på øerne og det vurderes at der gør sig tilsvarende gældende for den del af befolkningen der er jordbrugere.

Boks: Gennemsnitsalder i programperioden på udvalgte øer. Som det ses i boksen er gennemsnitsalderen for øerne i programperioden steget mellem 1,5 og 3,4 år for hele befolkningen. (Fra Danmarks statistik, <http://www.statistikbanken.dk/statbank5a/SelectVarVal/saveselections.asp>)

<b>Gennemsnitsalder efter køn, kommune og tid</b>							
	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
<b>I alt</b>							
Ærø	48,4	48,7	48,9	49,0	49,2	49,4	49,9
Fanø	45,2	45,6	46,4	46,4	46,7	47,1	47,7
Samsø	46,8	47,0	47,5	47,7	48,6	49,0	49,7
Læsø	48,3	48,8	49,3	49,9	50,3	51,2	51,7

Det er endelig evaluators opfattelse at ordningen i nogen grad er med til at bevare jordbunds kvaliteten på arealerne, fordi produktionen i nogle tilfælde ville skifte og betyde mere intensiv landbrugs-mæssig drift. En stor del af arealerne bliver anvendt til græsning, der i høj grad bevarer jordbundsforholdene.

### 3.7.3 Effektivitet

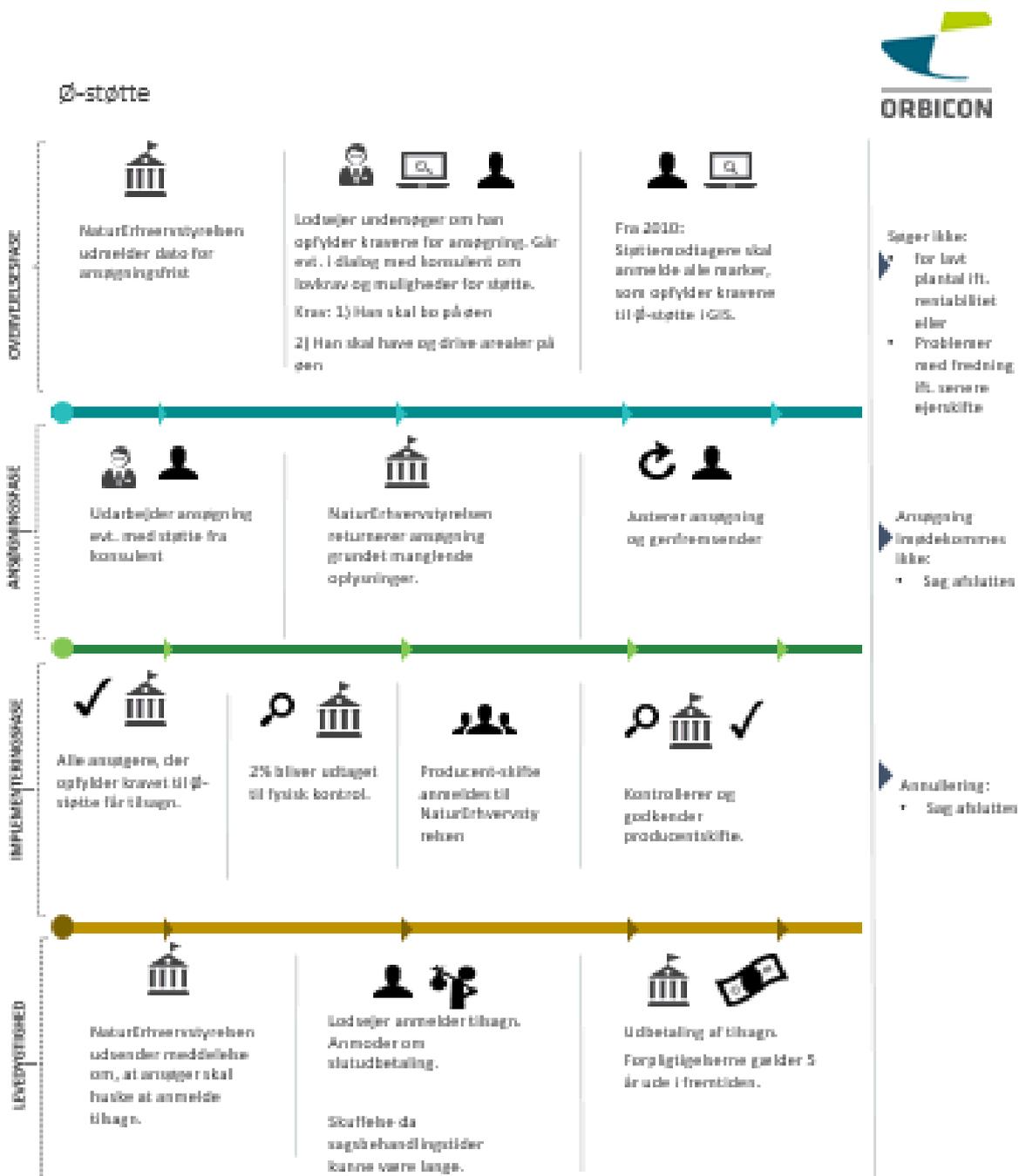
Effektivitet vedrører værdien af de opnåede effekter i forhold til den anvendte ressourceindsats.

Et evalueringsspørgsmål vedrører effektivitet:

I hvilket omfang har investeringerne, hvortil der ydes støtte, bidraget til at opnå målsætninger om miljøvenlighed i landbruget?

Som det fremgår af besvarelsen under effekter i forhold til natur og miljø har støtteordningen i et vist omfang bidraget til målsætninger omkring miljøvenlighed i landbruget. Effektiviteten er dog også relateret til den relativt store dødvægt, der er fundet for ordningen.

### 3.7.4 Projektrejse



## Overvejelse

Det er baseret på udsagn fra støttemodtagere og fra interviews indtrykket at langt størstedelen af de støtteberettigede jordbrugere ansøger om Ø-støtte. De få der efter overvejelserne vælger ikke at gøre dette har anført "at det var for besværligt" og at risikoen for tilbagebetaling af hele beløbet for fem år ville de ikke løbe.

## Ansøgning

I løbet af programperioden er der sket en ændring i ansøgningsproceduren, hvor ansøgning indgik i fællesskemaet. Der har ikke været særlige bemærkninger til dette, selvom det er evaluators opfattelse at dette må have smidiggjort ansøgningen.

## Implementering

Hovedtendenserne i besvarelserne fra støttemodtagerne kan opsummeres som:

- Ideen til ansøgning kom fra ansøgeren selv i omkring 80 % af ansøgningerne
- Det skriftlige materiale var i høj eller nogen grad tilfredsstillende udtrykker 57 % af ansøgerne, 8 % siger i ringe grad.
- Der er 68 % der finder sagsbehandlingen effektiv og nem i høj eller nogen grad.
- Kun 3 % finder at der i høj grad har været samarbejdsvanskeligheder med administrationen.
- Der har ikke været særlige udfordringer med rapportering, udbetaling eller manglende mulighed for at få støtte og vejledning.
- Det er 74 % af ansøgerne der også i fremtiden vil søge om Ø-støtte. Det er ikke undersøgt hvad baggrunden er for de 26 % der ikke ønsker at søge. Baggrunden kan være alder, fraflytning eller andre "naturlige" grunde.

### 3.8 KONKLUSIONER

Ordningen omkring Ø-støtte vurderes af både ordningsansvarlige, interviewede og støttemodtagere til at være relevant i forhold til både den enkelte jordbruger og ordningens formål.

Der sker en meget høj grad af målopfyldelse for ordningen både i forhold til antallet af tilskud, antal ha omfattet af ordningen og de budgetmæssige mål.

Støttemodtagerne opfatter ikke alene ordningen som relevant, men generelt også som attraktiv og det er evaluators opfattelse at ordningen reelt kompenserer for de forøgede omkostninger, der er forbundet med jordbrug på småøerne.

Der er et fortsat fald i befolkningstallet på småøerne (i programperioden og de seneste år), men dette kan ikke relateres direkte til Ø-støtteordningen. Der er mange andre faktorer der spiller væsentligt ind på dette forhold, og antallet af støttemodtagere og størrelsen af det støtteberettigede areal har været konstant gennem programperioden.

Ordningen har haft en række direkte og indirekte effekter på småøerne og er utvivlsomt med til at fastholde jordbrugsproduktionen på de omfattede øer, herunder specielt at sikre at der fortsat sker ekstensiv produktion i form af græsning m.m. Der er dog også den konklusion fra evalueringen at driften af arealerne ville finde sted også uden støtten, fordi mange af jordbrugerne ikke har eller ønsker et alternativ. Den typiske landmand på småøerne er ældre og ønsker ikke at flytte fra øer, hvor flere har valgt at blive men samtidig har bortforpagtet jorden på deres ejendom.

Der bliver hovedsageligt udtrykt en positiv holdning til administrationen, ansøgningsproceduren og dialogen med NaturErhvervstyrelsen omkring støttetildeling.

## 4. EVALUERING AF STØTTEORDNING OM OMLÆGNING TIL ØKOLOGI

### 4.1 INDLEDNING

Dette kapitel beskriver slutevalueringen af ordningen under akse 2 i Det danske Landdistriktsprogram 2007-2013 vedrørende omlægning til økologisk produktion. Programmets akse 2 vedrørende støtte under ordninger der generelt fremmer natur og miljøforhold ud over de grundlæggende krav der stilles i denne forbindelse til landbrugsproduktion. Ordningens primære formål er dog rettet alene mod omlægning til økologisk jordbrug. Formålet er ligeledes at understøtte en markedsbaseret omlægning til økologisk jordbrugsproduktion, der dækker forbrugernes behov for økologiske jordbrugsprodukter.

Ansøgere var en kombination af økologiske landmænd, der ønskede at udvide deres bedrift med nye arealer samt konventionelle landmænd, der ville omlægge deres bedrift til økologisk jordbrug. Støttemodtagere under ordningen vedrørende omlægning til økologisk produktion, ansøger og modtager i støtteperioden typisk også Miljøbetings tilskud, men der var også mulighed for at søge tilskud under andre ordninger i landdistriktsprogrammet fx Pleje af græs- og naturarealer. Det gælder for den evaluerede programperiode specielt støtte under miljøbetings støtte. Denne støtte kan ansøges af jordbrugere både med økologisk og konventionel drift. Der er også mulighed for at ansøge om støtte parallelt under andre arealbaserede ordninger som f.eks. pleje af græs- og naturarealer og ø-støtte.

### 4.2 FAKTA OM STØTTEORDNINGEN

<b>FORMÅL</b>	<p>Formålet med støtteordningen for omlægning til økologisk produktion er at støtte en markedsbaseret omlægning til økologisk jordbrugsproduktion.</p> <p>Sekundære afledte formål bliver i forhold til dette, at:</p> <ul style="list-style-type: none"><li>• Reducere yderligere påvirkninger fra landbruget til vandmiljøet ved at reducere nitrogen- og fosforudledningerne (reduktion af udvaskningen af næringsstoffer)</li><li>• Øge miljøbeskyttelsen ved sikring af miljømæssigt bæredygtig landbrugsproduktion</li><li>• Øge restriktionerne på forurening forårsaget af landbrugsaktiviteter</li><li>• Begrænse brugen af plantebeskyttende produkter og derved deres påvirkning på miljøet</li><li>• Støtte gennemførelsen af en række nationale og internationale forpligtigelser i forhold til natur og miljø</li></ul>
---------------	---

<p><b>INTERVENTIONSLOGIK</b></p>	<p>Omlægningen til økologisk produktion gennemføres af landmænd, der enten udvider deres økologiske bedrift med nye arealer eller landmænd, der hidtil har dyrket deres arealer konventionelt (outputs) → Det reducerer brugen af plantebeskyttende produkter, sikrer forbedret dyrevelfærd og sikrer økologiske produkter til forbrugerne (resultat) → sikre reduktion af negativ påvirkning på miljø og biodiversitet, forøger udbuddet af økologiske produkter og støtter gennemførelse af nationale og internationale miljøaftaler ( EU natur direktiver, Vandrammedirektiv, Biodiversitetskonvention m.m. (virkning)</p>
<p><b>INDSATSOMRÅDER</b></p>	<p>Indsatsområdet er landbrugsbedrifter med varierende hovedproduktion på bedriften på ansøgningstidspunktet. Indsatsen er derved rettet både mod plante-produktion, kvægavl, mælkeproduktion, frugt- og bærproduktion m.m.</p>
<p><b>JUSTERINGER SIDEN MIDTVEJSEVALUERING</b></p>	<p>Artikel 68 programmet. I forbindelse med den seneste reform af den fælles landbrugspolitik (sundhedstjekket) er det blevet muligt for medlemsstaterne fra 2010 og frem til udløbet af programperioden i 2013 at benytte ubrugte midler under enkeltbetalingsordningen til at finansiere forskellige landbrugstiltag af mere almennyttig karakter, herunder støtteordninger målrettet landbruget, der har til formål at fremme natur og miljø under det såkaldte art. 68 program, jf. Rådets forordning (EF) nr. 73/2009. Programmet blev indført i Danmark i 2010, og dette betød, at ordningen Ekstensivt landbrug blev introduceret. Denne ordning havde stort set samme formål og betingelser som Miljøbetings tilskud. Da det ikke var muligt at støtte arealer med juletræer og pyntegrønt under Ekstensivt landbrug, blev det besluttet at videreføre Miljøbetings tilskud, som en ordning særligt rettet til arealer med juletræer og pyntegrønt. Programmet omfattede også ordningerne Pleje af permanente græsarealer (senere ændret til Pleje af EB-støtteberettigede græsarealer) samt Etablering af flerårige energifgrøder. Programmet blev indført i Danmark i 2010, og er med hjemmel i samme forordning, der giver medlemsstaterne mulighed for at revidere program senest pr.1. august 2011, blevet udvidet med flere nye ordninger vedrørende miljøvenlig landbrug, der udbydes i 2012 og 2013 (støtte til af-grødevariation, produktion af energifgrøder og etablering af økologiske frugtplantager). Ordningerne er nye i Danmark og lapper således ikke over Landdistriktsprogrammet, men bidrager til en generel skærpelse af indsatsen vedrørende miljøvenligt landbrug, herunder økologisk jordbrug. Ordningen omkring omlægning til økologi forblev uforandret kun med små justeringer i programperioden fra 2007 til 2013, men ordningen skal alligevel ses i sammenhæng med de ændringer, der er sket midt i perioden, blandt andet foranlediget af ovenstående, men også sundhedstjek og beslutningen omkring Grøn Vækst.</p>
<p><b>REGELSÆT</b></p>	<p>Ordningen vedrører støtte til omlægning fra konventionel til økologisk drift:</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>• Støttesatsen er de første 2 år 1050 kr./ha, og de sidste 3 år 100 kr./ha.</li> </ul>

- Støtten kan kombineres med miljøbetinget tilskud på samme areal, men der kunne også kombineres med andre ordninger.
- Tilskuddet blev kun givet til arealer, der var under omlægning til økologisk jordbrug i løbet af den 5-årige tilsagnsperiode.
- Samme areal kan kun modtage omlægningsstøtte én gang.
- Der kan opnås tilsagn til minimum 0,3 ha.
- Støttemodtager, der er tilmeldt ordningen, kan både være ejere eller forpagtere af jorden.
- Ansøger er forpligtiget til at overholde reglerne for økologisk jordbrugsproduktion i en 5-årig periode.

Ordningen beror på Bekendtgørelse om tilskud til omlægning til økologisk jordbrug nr. 589. af 8. juni 2007 med senere ændringer og bekendtgørelse om tilskud til omlægning til økologisk jordbrug nr. 94. af 28. januar 2010 med senere ændringer. Ansøgninger under ordningen sker i slutningen af den evaluerede programperiode integreret i det fælles ansøgningsskema (Fællesskemaet), dog foregik ansøgningen til ordningen i 2007 på papirskema.

### 4.3 ØKONOMISKE NØGLETAL

I programperioden fra 2007 til 2013 er der givet 2387 tilsagn under ordningen for omlægning til økologi. Af dem er 532 senere annulleret, hvilket betyder, at 1855 tilsagn gennemførte den 5-årige tilsagnsperiode. Hovedårsagen til annulleringerne kan skyldes forhold som ejerskifte, hvorved tilsagnsarealet overgår til en anden landmand, tilbagevenden til konventionel drift m.m. Det skal dog anføres, at tilsagnet kan bibeholdes ved ejerskifte, hvis den erhvervede landmand er økolog. Annulleringer er behandlet i et særskilt afsnit i den samlede rapport for evalueringen. Det fremgår ved stikprøvekontrol i forbindelse med to annulleringer i udtrækket fra databasen at et ejerskifte kan optræde både som en annullering og som et nyt tilsagn. Nøgletallene for antal tilsagn, annulleringer og godkendte tilskud giver derfor nogen indsigt i ordningen, men sløres også af at det samme areal/den samme ejendom kan optræde under både annullering og et nyt tilsagn. Det giver herved et klarere indtryk af ordningens effekt at se på det areal, der er givet tilskud til under ordningen og den samlede udvikling i ha og antallet af økologiske bedrifter under programperioden.

SLUTEVALUERING AF DET DANSKE LANDDISTRIKTSPROGRAM 2007-2013

**Tabel 1 Nøgletal for ordningen omlægning til økologi**

Ordning	Antal tilsagn	Antal annulleringer	Antal godkendte tilskud
Omlægning til økologi			
<b>Total</b>	<b>2.387</b>	<b>532</b>	<b>1.855</b>

I tabellerne nedenfor opsummeres det finansielle afløb og operationelle målopfyldelse for omlægning til økologi støtteordningen i perioden 1.1.2007 til 31.12.2013. Tabellerne viser samlede offentlige tilsagn, udbetalinger og antal godkendte tilskud.

**Tabel 2 Nøgletal for Omlægning til økologisk jordbrug i perioden 1.1.2007 til 31.12.2013**

Ordning	Samlede offentlige tilsagn, mio. kroner	Annulleringer	Udbetaling	Restbevilling
Omlægning til økologisk jordbrug	197,8	45,2	142,6	10,0
<b>Total</b>	<b>197,8</b>	<b>45,2</b>	<b>142,6</b>	<b>10,0</b>

**Tabel 3 Operationel teknisk målopfyldelse. Målene fremgår af faktaark for ordningen fra NAER. (Faktaark nr. 20 Dato: 17. april 2009 – rev 220609)**

Ordning	Tilsagn	Mål 2007-2013		Realiseret I alt 2007-2013		Målopfyldelse 2007-2013, %	
		Samlet støttet areal	I alt ha økologisk	Tilsagn	I alt ha økologisk dyrket ved afslutning af programperioden	% af tilsagn	% af kroner
Omlægning til økologi	1000	27.000 ha	180.000	2.387	181.000	238 %	100 %

Det var som anført som overordnet mål at 180.000 ha skulle være økologisk dyrket ved udgangen af 2013, tallet var 153.000 ved udgangen af 2006.

## SLUTEVALUERING AF DET DANSKE LANDDISTRIKTSPROGRAM 2007-2013

Målet i Grøn Vækst (videreført i Grøn omstilling) var en fordobling af det økologiske areal i 2020 ift. 2007-niveauet. Målet i landdistriktsprogrammet var i denne forbindelse, at støtteordningen under Landdistriktsprogrammet skulle øges fra 2010-2013 med henblik på at omdanne 18.000 ha/årligt.

**Tabel 4 Nøgletal for ordningen omlægning til økologi, antallet af tilsagn**

	<i>Antal nye tilsagn det enkelte år inklusiv nye bedrifter og udvidelse af eksisterende bedrifter</i>
2007	629
2008	292
2009	242
2010	401
2011	296
2012	265
2013	168
Ialt	2293

**Tabel 5 Udviklingen i antallet af økologiske bedrifter og arealet i alt i ha for programperiode. Der er tale om kumulerede tal for alle ansøgere. (Data fra NAERS hjemmeside,)**

	<i>Antal økologiske bedrifter</i>	<i>Areal i alt ha</i>
2007	2794	150.207
2008	2835	166.738
2009	2751	170.326
2010	2689	173.513
2011	2671	177.838
2012	2670	180.504
2013	2665	181.717

Som det fremgår af tabel 5 har antallet af økologiske brug svinget i programperioden, specielt med en ændring fra det højeste niveau i 2008 til et lavere ret konstant niveau fra 2010 til 2013. Arealet har til gengæld været stigende gennem hele perioden og illustrerer væksten i den gennemsnitlige størrelse af de økologiske brug.

## 4.4 METODE OG DATAGRUNDLAG

Ordningen for omlægning til økologi er evalueret med baggrund i en dataindsamling fra en række forskellige kilder.

Følgende dataindsamlingsmetoder har været anvendt:

- Interview med ordningsansvarlige og dialog med andre sagsbehandlere i NaturErhvervstyrelsen
- Desk research af bekendtgørelser, vejledninger, ansøgningskemaer, databaseopgørelser over ansøgninger, tilskud m.m.
- Netbaseret research omkring støtteordningen og andre relevante kilder, herunder Danmarks Statistik og statistik på NAERs hjemmeside.
- Kvantitativ spørgeskemaundersøgelse af jordbrugere, hvor der er ialt er modtaget besvarelser fra 308 støttemodtagere

Den kvantitative del af evalueringen er gennemført som en webbaseret undersøgelse blandt tilsagnsmodtagere. I spørgeskemaundersøgelsen for omlægning til økologi er kvoten på 308 interview opnået ud fra en liste med 2049 tilsagnsmodtagere.

**Tabel 6 Input og output fra gennemførte spørgeskemaundersøgelse for XX**

Antal udsendte skemaer (dubletter fratrukket)	Antal besvarede skemaer	Svarprocent	Statistisk usikkerhed, %
2049	308	15,0	-

## 4.5 KENDETEGN VED ORDNINGENS PROJEKTMAGERE

Omlægningen til økologisk produktion søges af landmænd, der enten udvider deres økologiske bedrift med nye arealer eller landmænd, der hidtil har dyrket anvendt deres arealer konventionel landbrugsdrift og ønsker at omlægge bedriften til økologisk jordbrug. Årsagen til ønsket om omlægning kan være baseret på et ønske om mere bæredygtig produktion, en forventning om øget afsætning og indtjening, baseret på stigende efterspørgsel efter økologiske produkter, eller en kombination af disse forhold.

Der er i spørgeskemaet stillet et åbent spørgsmål om baggrunden for ønsket til omlægning til økologi. Det er kendetegnet for mange af ansøgerne, at der er tale om justering af arealet, hvor der er kommet nye marker til, hvor der supplerende søges om omlægning for en jordbruger, der allerede dyrker det

SLUTEVALUERING AF DET DANSKE LANDDISTRIKTSPROGRAM 2007-2013

Øvrige areal økologisk. Det fremgår også af statistikken at antallet af økologiske jordbrugere i støtteperioden kun er ændret meget lidt, mens arealet af økologisk dyrket jord er øget væsentligt. Det gennemsnitlige brug er med andre ord vokset væsentligt i perioden. Der er formentlig i nogen grad tale om at relativt mindre økologiske bedrifter er udgået og erstattet af nye og relativt større brug, der omlægger fra konventionelt jordbrug. Det fremgår også fra sagsgennemgangen i NAER at der for mange støttemodtagere er sket en successiv knopskydning med inddragelse af nye marker, hvor der er ansøgt om supplerende støtte til omlægning. Dette har stor betydning for beregningen af dødvægten, da tilskudsbeløbet ikke har så stor betydning, når omlægningen vedrører mindre arealer til udvidelse af eksisterende økologisk bedrift. Omlægningstilskuddet vurderes til gengæld at have stor betydning, når der er tale om ny-omlæggere eller arealmæssigt større omlæggere.

Det fremgår af besvarelserne af evalueringsspørgsmålene, at 45 % af jordbrugene blev drevet økologisk på ansøgningstidspunktet, 55 % blev drevet delvist økologisk eller konventionelt. Der arbejdede i gennemsnit 1,65 person pr. jordbrug på ansøgningstidspunktet.

**Tabel 7: Hvornår ansøgte du om tilskud til omlægning til økologi?**

	Procentandel
2007	23 % (72)
2008	19 % (57)
2009	18 % (55)
2010	23 % (71)
2011	20 % (61)
2012	16 % (48)
2013	19 % (57)

## 4.6 KENDETEGN VED TILSAGNENE

Der kan være en række forhold der betyder et særligt incitament for jordbrugerne til at ansøge om omlægning til økologisk drift. Det kan være ansøger alene, eller sammen med konsulent, der vurderer at afsætningsmulighederne (efterspørgsel) og det forventede prisniveau på økologiske produkter vil betyde at det er et attraktivt skift. Jordbrugernes – og forbrugernes - holdning kan også være påvirket af en række eksterne faktorer som f.eks. den succes der har været i forbindelse med produkter fra "Urtekram" eller mediernes omtale, hvor et eksempel er den påvirkning der har været af "Bonderøvens" udsendelser.

Der kan være en længere række årsager til ophør eller annullering af tilsagnene. Almindelige grunde til annullering kan være ophør med landbrugsproduktionen, eventuelt ved skilsmisse eller død, men også at jordbrugeren synes, at omlægningen viser sig at være for svær, eller at kontrollen opfattes at være på et uacceptabelt niveau.

Der stilles krav til de afgrøder der drives på arealet ved omlægningen, der omfatter arealer i omdrift med afgrøder til fødevarer eller foder, arealer med frugt eller bærproduktion, arealer med non-food produktion eller arealer med permanent græs.

For hele den støttede periode er det et krav at ansøger har økologisk autorisation, at ejer eller forpagter driver arealet efter den økologiske produktionsmetode, at der årligt indberettes og at der ikke er skov eller vådområder på arealet. Hvis ikke alle ansøgninger om nyt tilsagn kan imødekommes, er der opstillet en række kriterier, som ansøgningerne prioriteres i forhold til. I modsætning til andre ordninger var der i ordningen en ekstra ansøgningsrunde, hvor der kan søges om tilsagn til nye (yderligere) arealer, der ved køb eller forpagtning tilgår eksisterende økologiske bedrifter i perioden fra den ordinære ansøgningsfrist (typisk 21. april) til 1. september det pågældende år.

Flere ændringer i programmet i 2010/2011 har haft indflydelse på ordningen for omlægning til økologi. Der skete fra 2011 anvendelse af digitaliserede markkort ved beregninger af arealer og ordningen for randzoner, der kom ind på det tidspunkt har også haft betydning. I denne periode kom der

også en række regeringsudspil omkring økologivision i januar 2011 og regeringens mål for økologi i november 2011.<sup>3</sup>

Kontrollen kan have flere effekter i forhold til den tildelte støtte. I mange tilfælde medfører kontrollen selvfølgelig, at der ikke sker ændringer i tildeling af støtte. Der kan dog også ske reduktion af støtten, hvis der ikke har været en jordbrugsmæssig produktion på arealer, eller hvis der f.eks. ikke har været taget slæt på et græsareal. Hvis kontrollen konstaterer, at der har været betydelige overtrædelser af betingelser, fx i forhold til økologisk status, vil tilsagnet for hele eller af dele af bedriftens tilsagn bortfalde, og tidligere udbetalt tilskud skal betales tilbage.

Boks: Regeringens økologivision fra 2011, indeholdt 18 initiativer eller visioner.

Det vil regeringen ifølge udkastet til "økologivisionen":

- 1: arbejde for, at EU-reglerne bliver fortolket ens
- 2: sikre, at økologernes særlige præmisser indarbejdes i miljøgodkendelsessystemet
- 3: arbejde for godkendelse af alternative plantebeskyttelsesmidler
- 4: styrke fremtidens sortsudvalg i økologisk planteavl
- 5: gennemføre en rammevilkårsanalyse
- 6: midlertidig frugt- og bæretableringsstøtteordning
- 7: øremærke midler til investeringsstøtte
- 8: fremme udvalgte økologiske sektorer
- 9: styrke dialogen med erhvervet om biogas-pilotprojekter
- 10: analysere baggrunden for økologiske afhoppere
- 11: analysere eksportpotentialet
- 12: initiere udarbejdelsen af en eksportstrategi
- 13: fremme økologi i madkulturen
- 14: fremme udbredelsen af spisemærket
- 15: udnævne økologiambassadører der skal styrke økologiens budskaber
- 16: mere økologi i landbrugsuddannelsen
- 17: styrke viden og rådgivningssiden fra jord til bord
- 18: fremme forbrugerinformationen om økologi

Det er karakteristisk at der flere gange i den sidste halvdel af programperioden kom væsentlige initiativer for at fremme den økologiske produktion ud over de nævnte initiativer i ovenstående boks.

---

<sup>3</sup> Bl.a. <http://www.altinget.dk/miljoe/artikel/2011>

## 4.7 EVALUERINGENS KONKLUSIONER

I det følgende redegøres der for evalueringens konklusioner baseret på de gennemførte interviews, forskellige skriftlige og webbaserede kilder og den gennemførte spørgeskemaundersøgelse.

### 4.7.1 Relevans & nytte

Der er i spørgeskemaundersøgelsen spurgt ind til støttemodtagernes opfattelse af ordningens relevans og attraktivitet. Svarene fremgår af Tabel 8 : I hvor høj grad opfatter du ordningen som...

**Tabel 8 : I hvor høj grad opfatter du ordningen som...**

	I høj grad	I nogen grad	I ringe grad	Slet ikke	Ved ikke	Total
Relevant for omlægningen af din bedrift?	56 % (174)	31 % (96)	6 % (20)	3 % (8)	3 % (10)	100 % (308)
Attraktiv?	40 % (123)	45 % (138)	9 % (28)	3 % (9)	3 % (10)	100 % (308)

Som det fremgår af tabellen fremstår ordningen både relevant og attraktiv for støttemodtagerne, hvor henholdsvis 87 og 85 % svarer i kategorierne høj og nogen grad.

Fra midtvejsevalueringen tegnede der sig det næsten samme billede i besvarelserne selvom der her i svagt højere grad var positiv holdning til ordningens relevans, men marginalt lavere score for ordningens attraktivitet.

### 4.7.2 Effekter & målopfyldelse

I spørgeskemaundersøgelsen er støttemodtagerne spurgt ind til deres syn på ordningens effekter, svarene fremgår af Tabel 10.

Det er opfattelsen hos 77 % af støttemodtagerne, at omlægningen i høj eller nogen grad har reduceret påvirkningen af omgivelserne miljømæssigt.

Det fremgår at det specielt er reduktionen af pesticidanvendelsen og den øgede biodiversitet svarene er baseret på. Effekten på jorderosion og dyrevelfærd er derimod efter støttemodtagernes opfattelse ikke ændret væsentligt, dette er forventeligt og heller ikke et direkte formål med ordningen.

SLUTEVALUERING AF DET DANSKE LANDDISTRIKTSPROGRAM 2007-2013

**Tabel 9: I hvor høj grad mener du, at din omlægning til økologi har bidraget til at mindske din bedrifts påvirkning af miljøet i forhold til den hidtidige drift før omlægningen?**

	Procentandel
I høj grad	56 % (174)
I nogen grad	21 % (66)
I ringe grad	9 % (27)
Slet ikke	8 % (26)
Ved ikke	5 % (15)
Total	100 % (308)

**Tabel 10: Har tilskuddet været medvirkende til...**

	I høj grad	I nogen grad	I ringe grad	Slet ikke	Ved ikke	Total
At forbedre naturforholdene og artsrigdommen på ejendommen?	35 % (109)	31 % (97)	10 % (30)	15 % (47)	8 % (25)	100 % (308)
Forøge dyrevelfærden?	25 % (77)	19 % (59)	10 % (30)	24 % (73)	22 % (69)	100 % (308)
Reduceret jorderosion?	14 % (42)	15 % (47)	9 % (27)	32 % (100)	30 % (92)	100 % (308)
At en reduktion eller ophør af anvendelsen af bekæmpelsesmidler?	69 % (213)	6 % (20)	2 % (5)	17 % (51)	6 % (19)	100 % (308)

I midtvejsevalueringen var det ligeledes konklusionen, at ordningen havde denne effekt. Der vil desuden naturligt være effekter ved, at der produceres flere økologiske og derved sunde fødevarer og at der sker en bedre sikring af efterspørgslen efter økologiske varer.

### 4.7.3 Effektivitet

Effektivitet vedrører anvendelsen af midler til ordningen men også dødvægt, dvs. i hvilket omfang støttemodtagerne ville have gennemført omlægningen uden tilsagn.

En måde at belyse dette forhold er at se på det eventuelle ønske hos støttemodtagerne til at annullere tilsagnet. Svarene på dette spørgsmål er vist i Tabel 11. Som det fremgår af tabellen er det kun en meget lille del af støttemodtagerne, der har overvejet at annullere tilsagnet.

**Tabel 11: Har du på et tidspunkt efter at du har modtaget tilsagn og støtte under ordningen overvejet at annullere tilsagnet, således at omlægningen enten ikke blev gennemført eller blev gennemført uden støtte fra ordningen?**

	Procentandel
Ja	9 % (27)
Nej	91 % (279)
Ved ikke	1 % (2)
Total	100 % (308)

Fra de åbne besvarelser fremgår det at en bevæggrund til dette fra 4 ud af 5 støttemodtagere, der har overvejet det, er at de finder at ordningen er for bureaukratisk. Enkelte anfører også at den økologiske produktion er problematisk og at der har været mindre økonomisk gevinst end forventet ved afsætning af produkterne.

I relation til effektivitet er dødvægten for ordningen beregnet. Der er spurgt ind til dette i spørgeskemaundersøgelsen, hvor svarene på spørgsmålet om hvor stor en del af arealet, der var blevet omlagt uden tilskud. Der er redegjort detaljeret for beregning af dødvægt i samlerapportens afsnit om dette emne.

Det fremgår af nedenstående tabel, at ca. 61 % har angivet, at de ville have omlagt hele arealet uden tilskud.

Det vurderes dog, at det ikke er muligt at opgøre den reelle dødvægt med den anvendte metode, da:

- Undersøgelsen ikke har skelnet til, at en stor del af arealerne i ordningen stammer fra bedrifter, der i forvejen var økologiske og søger omlægningstilskud til nye arealer, der omlægges fra konventionel til økologisk drift. Det fremgår af tabel 12, at den største andel af de ansøgere, der har angivet, at de ville omlægge uden tilskud, ligger i den kategori, der hedder "Hele arealet." Dette faktum samt bemærkningerne fra spørgeskemaundersøgelsen tyder på, at det alt overvejende er eksisterende økologiske bedrifter, som udvider med et mindre areal, hvor tilskuddet ikke har afgørende betydning for omlægning af det specifikke areal. I den forbindelse er det væsentligt at være opmærksom på, at det følger af reglerne for økologisk drift, at alle bedriftens arealer skal omlægges (på nær enkelte dispensationsmuligheder), og at dette forhold må antages at have påvirket besvarelsene. Autoriserede økologer skal jo overholde økologireglerne uanset om de søger tilskud eller ej.
- Der reelt er tale om forskellige målgrupper for tilskud, idet hhv. ny-omlæggere og eksisterende økologer, der udvider bedrifter med et mindre areal, har forskellige behov i forhold til tilskud. Når hele bedriften omlægges er der formentligt stort behov for ordningen, hvorimod, ordningen formentligt er mindre vigtig for allerede omlagte bedrifter, der udvider deres bedrift med en enkelt mark, og dermed søger om omlægningstilskud til denne.
- Undersøgelsen heller ikke tager højde for, at en del af ansøgerne er mindre bedrifter/hobbybedrifter, hvor tilskuddet også kan have relativt mindre betydning. Det må forventes at dødvægten vil være omvendt relateret til bedriftens størrelse ("større bedrift medfører mindre dødvægt").
- Det fremgår af spørgeskemaundersøgelsen,
  - o at omlægningstilskuddet for mange producenter har fremskyndet omlægningen tidsmæssigt,
  - o ligesom der også er omlagt et større areal, end hvis der ikke var mulighed for støtte.
- Det skal jf. ovenstående bemærkes, at der – til forskel fra en række andre ordninger fx Pleje af græs- og naturarealer – ikke har gennemført en beregnet vurdering af dødvægtstab med udgangspunkt i hvorvidt OM-tilskuddet har fremskyndet og/eller øget omlægningen.
- Det fremgår at 87% af ansøgerne finder, at tilskuddet har været relevant for deres omlægning (jf. tabel 8). Tilsvarende er det kun 9 % af ansøgerne, der finder, at tilskuddet ikke har været

SLUTEVALUERING AF DET DANSKE LANDDISTRIKTSPROGRAM 2007-2013

relevant for omlægningen af bedriften. Der kunne således argumenteres for, at dødvægten for ordningen reelt er på 9 %.

**Tabel 1230: Hvor stor en del af arealet ville være blevet omlagt uden tilskud?**

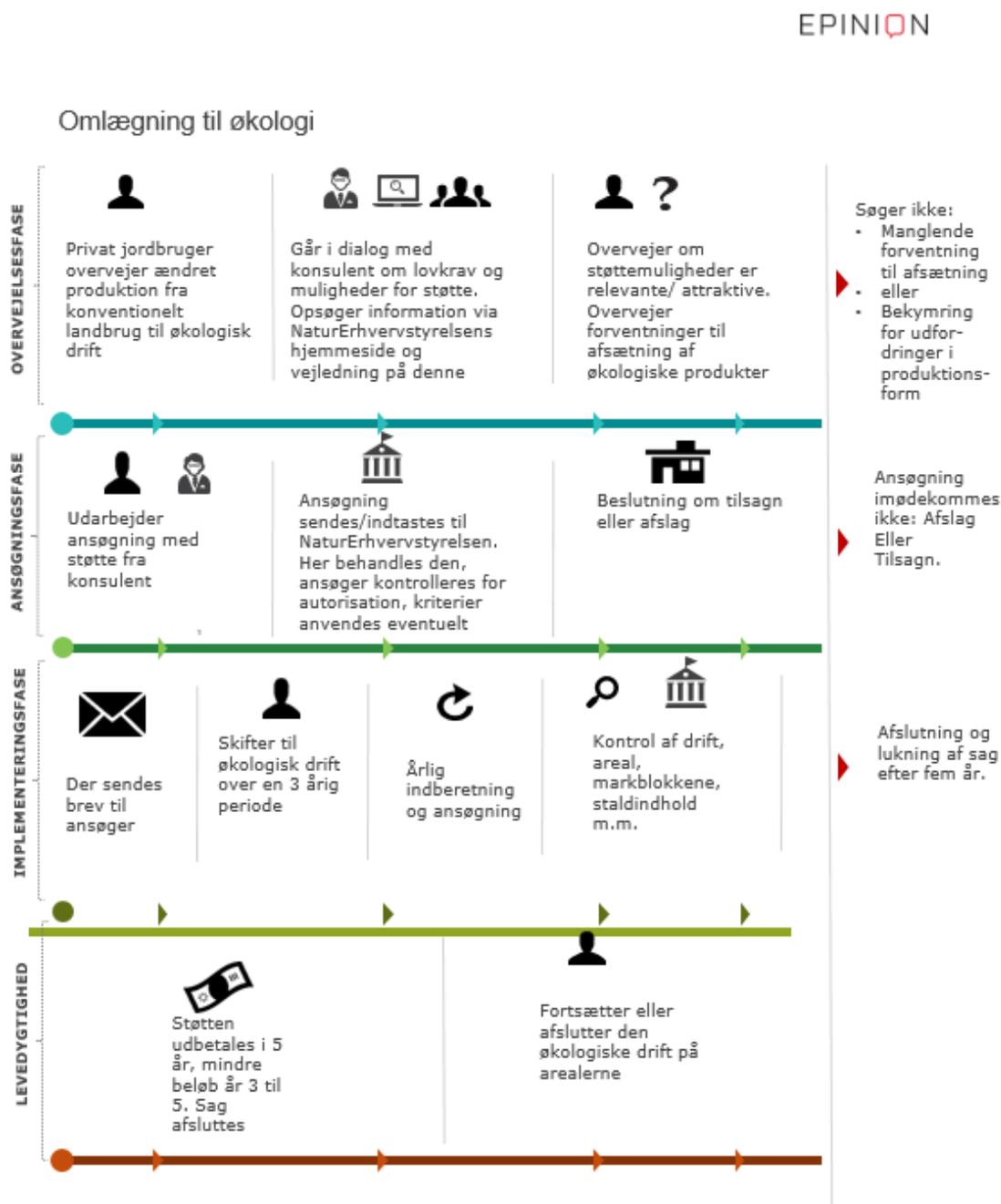
	Procentandel
Ingen	30 % (93)
1 til 25 %	2 % (6)
26 til 50 %	3 % (8)
51 til 75 %	2 % (7)
76 til 99 %	2 % (5)
Hele arealet	61 % (189)
Total	100 % (308)

Det skal i forhold til tabellen bemærkes, at den tilsyneladende illustrerer de to forskellige grupper af tilskudsmodtagere. De 61 % der ville omlægge hele arealet uden tilskud dækker formentligt primært jordbrugere der udvider den i forvejen økologisk drevne ejendom med mindre arealer der lægges til ejendommen/driften. Omvendt kan de 30 % formentligt tolkes som den del af jordbrugerne der har omlagt hele bedriften.

En række andre parametre end satserne i støtteordningen kan være afgørende for jordbrugerens beslutning om omlægning til økologisk produktion, hvilket undersøgelsen ikke kan afdække nærmere.

## 4.7.4 Projektrejse

Figur 1 Projektrejse for støtteordningen omlægning til økologi



En del af spørgsmålene i spørgeskemaundersøgelsen er relateret til den beskrevne projektrejse.

I forhold til informationer på NAERs hjemmeside finder den store hovedpart at denne i høj eller nogen grad er tilfredsstillende. I forhold til administrationens effektivitet finder 57 % at denne i høj eller nogen grad er effektiv (tilfredsstillende) mens 14 % finder at den ikke er effektiv.

Der blev endelig i spørgeskemaundersøgelsen spurgt bredt ind til holdninger til ordningen fra start til slut. Svarene fremgår af Tabel .

Det er her udtrykt af støttemodtagerne, at de som udgangspunkt selv fik ideen til omlægning til økologisk drift, at det skriftlige materiale fra NAER kun i varierende grad har været tilstrækkeligt, at sagsbehandlingen og dialogen med NAER vurderes overvejende positivt, at der kun i mindre grad har været udfordringer med at få tilsagn på plads og at den store hovedpart af støttemodtagerne ville søge om støtte under landdistriktsprogrammet igen.

Tabel 13 Hvad er din vurdering af ordningen fra start til slut?

	I høj grad	I nogen grad	I ringe grad	Slet ikke	Ved ikke	Total
Ideen til omlægningen var helt min/vores egen	81 % (250)	12 % (38)	2 % (5)	4 % (13)	1 % (2)	100 % (308)
Ideen til omlægningen kom fra samarbejdspartnere/landbrugsrådgiver	8 % (25)	15 % (46)	9 % (27)	67 % (206)	1 % (4)	100 % (308)
Skriftligt materiale har oplyst om tilskudsmuligheder og ansøgningsproces (Her tænkes på eksempelvis hjemmesiden eller vejledningen)	17 % (53)	26 % (79)	11 % (34)	12 % (36)	34 % (106)	100 % (308)
Sagsbehandlingen har været effektiv	31 % (97)	36 % (112)	10 % (30)	6 % (17)	17 % (52)	100 % (308)
Der har været udfordringer med at sætte sig ind i og forstå krav og regler for ordningen	19 % (57)	27 % (84)	12 % (36)	31 % (95)	12 % (36)	100 % (308)
Der har været udfordringer med at få udbetalingerne hurtigt nok	20 % (61)	24 % (73)	13 % (39)	38 % (117)	6 % (18)	100 % (308)
Der har været udfordringer med bemærkninger og krav ved kontrolbesøg	9 % (29)	13 % (39)	19 % (59)	57 % (176)	2 % (5)	100 % (308)
NaturErhvervstyrelsen har været hjælpsomme ved de administrative processer	18 % (56)	25 % (77)	7 % (23)	9 % (27)	41 % (125)	100 % (308)
Jeg vil i fremtiden søge om tilskud til økologisk jordbrug igen	74 % (229)	10 % (31)	2 % (5)	9 % (28)	5 % (15)	100 % (308)

## 4.8 KONKLUSION

I det følgende skal kort opsummeres konklusioner fra evalueringen af støtteordningen for omlægning til økologi. For målopfyldelse er der sket fuld målopfyldelse af det arealmæssige mål, der var sat for ordningen og der er en målopfyldelse for antallet af tilsagn der ligger på 238 %.

### *Relevans og attraktivitet*

Der er tre evalueringsspørgsmål der vedrører relevans og attraktivitet:

- I hvilket omfang fremstår ordningen som relevant og attraktiv for målgruppen?
- Er de støttede aktiviteter i overensstemmelse med ordningens målsætninger?
- Hvad er bevæggrunde hos støttemodtagerne til omlægning til økologisk drift?

Det fremgår af spørgeskemaundersøgelsen at målgruppen i høj grad finder ordningen relevant og attraktiv. Henholdsvis 87 og 85 % svarer her i høj eller nogen grad.

De støttede aktiviteter er efter evaluators opfattelse i overensstemmelse med ordningens målsætninger og også i høj grad i forhold til de politiske beslutninger, der har været i programperioden, i forhold til at fremme økologisk produktion.

#### *Output, resultater og målopfyldelse*

Følgende tre evalueringsspørgsmål er relateret til effekter og målopfyldelse:

- I hvilket omfang har ordningen bidraget til at understøtte omlægning til økologisk drift?
- I hvilket omfang har ordningen bidraget til miljøforbedringer relateret til målsætning?

#### *Effekter:*

Støttemodtagerne opfatter at ordningen specielt har en positiv effekt på omgivelserne biodiversitet, baseret i høj grad på reduktionen i pesticidanvendelsen.

Et af evalueringsspørgsmålene vedrører effekter:

- I hvilket omfang har ordningen bidraget til reduktion af N-overskud i landbruget?

Spørgsmålet er ikke relateret til ordningens formål, men er medtaget fordi det har betydning for rapportens tværgående evaluering af programmets effekt på reduktion af udledning af kvælstof. Dette forhold omkring bidrag til reduktion af N-overskud er behandlet i et særskilt afsnit i den samlede evalueringsrapport.

#### *Effektivitet*

Det har ikke været muligt at beregne en reel dødvægt på fra ordningen. Dette er uddybet i afsnittet vedrørende dødvægt, se ovenfor.

Et af evalueringsspørgsmålene er relateret til effektivitet:

- I hvilket omfang har aktiviteterne hvortil der ydes støtte, bidraget til at opnå målsætninger om miljøvenlighed i landbruget?

Det er evaluators opfattelse at ordningen i sagens natur har bidraget pga. reduktion af pesticidanvendelse bidrager til målsætningerne. Det er ikke muligt at foretage en egentlig kvantificering af bidraget.

## 5. EVALUERING AF STØTTEORDNING OM MILJØBETINGET TILSKUD TIL JULETRÆER OG PYNTEGRØNT

### 5.1 INDLEDNING

Det specifikke formål med ordningen Miljøbetinget tilskud er at sikre en bæredygtig landbrugsdrift, hvor der ikke anvendes pesticider og med reduceret brug af kvælstof. Der er tale om en ordning, der er klart relevant i forhold til landdistriktsprogrammets overordnede formål.

Ordningen for Miljøbetinget tilskud har undergået en række ændringer i programperioden. Evalueringen vedrører direkte ordningen i perioden 2010 – 2013, hvor der kun blev givet tilsagn til miljøbetinget tilskud til pyntegrønt og juletræer. I den foregående programperiode fra 2007 til 2010 blev der givet tilskud til alle typer landbrugsdrifter, men dette tilskud blev afløst af 1-årige tilskud i form af Ekstensivt Landbrug under den såkaldte artikel 68. Ordningen for miljøbetinget tilskud har det overordnede formål at reducere brugen af pesticider ved landbrugsdrift samt nedbringe forbruget af kvælstof. Ordningen supplerer herved naturligt støtten til omlægning til økologisk drift.

Støtten kan ikke kombineres med de tre delordninger under akse 2 omkring græsning, randzoner og vådområder. Støtten gives i en tilsagnsperiode på 5 år, hvor der kan søges støtte igen efter udløbet af den første periode. Kriterierne for tildeling af støtte svarer til de krav der stilles i Rådets forordning 2092/91 om økologisk drift (der er dog ikke krav om økologisk drift). Ordningen er en videreførsel af en tilsvarende ordning fra den foregående programperiode (2000-2006).

Kravene ved tildeling af støtte er specifikt:

- at der kun anvendes plantebeskyttelsesmidler, der er godkendt til økologisk jordbrugsproduktion,
- at der maksimalt tilføres 140 kg. kvælstof pr. ha harmoniareal pr. planperiode, (eller 75 % af kvælstofkvoten) og
- at der udarbejdes årligt gødningsplanlægning og gødningsregnskab.

De forventede effekter af delordningen er reduktion i udvaskning af næringsstoffer, reduktion i anvendelsen af pesticider og forbedring af forholdene for biodiversitet på ejendommen og eventuelle tilstødende naturarealer. Støtteniveauet under ordningen er 750 kr. pr. ha i de 5 år tilsagnet løber. Ordningen kan kombineres med enkelte andre ordninger, primært omlægningstilskud til økologisk jordbrug, samt Ø-støtte.

I forbindelse med reformen af den fælles landbrugspolitik (sundhedstjekket) er det blevet muligt for medlemsstaterne fra 2010 og frem til udløbet af programperioden i 2013, at benytte ubrugte midler under enkeltbetalingsordningen til at finansiere forskellige landbrugstiltag af mere almennyttig karakter. Det kan være støtteordninger målrettet landbruget, der har til formål at fremme og sikre en øget indsats i forhold til natur og miljø under det såkaldte art. 68 program, jf. Rådets forordning (EF) nr. 73/2009.

Artikel 68-programmet blev indført i Danmark i 2010, og dette betød, at ordningen Ekstensivt landbrug blev introduceret. Denne ordning havde stort set samme formål og betingelser som Miljøbetings tilskud. Kravene er her ingen brug af plantebeskyttelsesmidler, nedsat brug af kvælstof, udarbejdelse og indsendelse af gødningsplan. Arealet skal være støtteberettiget under enkeltbetalingsordningen. Da det ikke var muligt at støtte arealer med juletræer og pyntegrønt under Ekstensivt landbrug, blev det besluttet at videreføre Miljøbetings tilskud, som en ordning særligt rettet til arealer med juletræer og pyntegrønt. Artikel 68-programmet omfattede også ordninger Pleje af permanente græsarealer (senere ændret til Pleje af EB-støtteberettigede græsarealer) samt Etablering af flerårige energiafgrøder. Medlemsstaterne havde mulighed for at revidere program senest pr. 1. august 2011, hvilket betød, at der skete en udvidelse med flere nye støttetiltag vedrørende miljøvenlig landbrug, der blev udbudt i 2012 og 2013 (støtte til af-grødevariation, produktion af energiafgrøder (videreført i 2014) og etablering af økologiske frugtplantager). Støtteordningerne under artikel 68 er 1-årige ordninger, og der kan søges om støtte hvert år på fællesskemaet.

Artikel 68-ordningerne er støtte udenfor Landdistriktsprogrammet, men bidrager til en generel skærpelse af indsatsen vedrørende miljøvenligt landbrug, herunder økologisk jordbrug. Synergien er specielt i forhold til nedsat brug af kvælstof og ingen anvendelse af plantebeskyttelsesmidler. Evaluering af formål, effekter m.v. af Artikel 68 tiltagene er ikke opfattet af nærværende evaluering, da støtten som beskrevet sker parallelt med ordningerne i Landdistriktsprogrammet.

## 5.2 FAKTA OM STØTTEORDNINGEN

<b>FORMÅL</b>	Generelt er formålet med ordningen miljøbetinget tilskud at opnå en miljøvenlig drift ved nedsat tilførsel af gødning og uden brug af pesticider, der sikrer en bedre beskyttelse af vandmiljøet og beskytter natur- og biotopforholdene på landbrugs og naturarealer. I perioden fra 2010 til 2013 har formålet med ordningen at understøtte en miljøvenlig produktion af juletræer og pyntegrønt i kort omdrift.
<b>INTERVENTIONSLOGIK</b>	Ordningen er rettet mod jordbrugere der ønsker at dyrke jordene med reduceret pesticid- og kvælstofanvendelse -> der sker en reduktion af anvendelse af pesticider og kvælstof (output)-> det reducerer næringsstofudvaskning, pesticidpåvirkning af omgivelser (effekt) - > det fremmer vandmiljø og biodiversitet (effekt)
<b>INDSATSOMRÅDER</b>	Tilskuddet dækker perioden 2007 -2010 alle typer jordbrug og afgrøder og i perioden 2010 – 2013 alene juletræsproduktion og produktion af pyntegrønt.
<b>JUSTERINGER SIDEN MIDTVEJSEVALUERING</b>	I perioden fra 2007 til 2010 gives der miljøbetinget støtte uanset produktion når kravene følges. Fra 2010 til 2012 gives alene tilsagn til miljøbetinget støtte til arealer, der var juletræer og pyntegrønt i første tilsagns år. Der blev udbetalt tilskud i hele programperioden.
<b>REGELSÆT</b>	Ejere og forpagtere af jordbrugsbedrifter kan søge tilskuddet. Både enkeltpersoner og selskaber kan søge støtten. Der kan kun søges støtte til produktion af juletræer og pyntegrønt i kort omdrift. Støtten gives til både økologiske og konventionelle jordbrug, der dyrker arealerne uden anden brug af pesticider end de stoffer der er godkendt til økologisk drift. Der må højst anvendes 140 kg N pr ha harmoniareal pr år eller 75 % af kvælstofkvoten på marken. Der er ingen geografiske begrænsninger i relation til støtteordningen, dvs. jordbrugere kunne søge uanset hvor i Danmark jordbrugsarealerne var beliggende. Det var et krav, at tilsagnshaver havde tilplantet arealet med juletræer eller pyntegrønt ved ansøgningsfristen (typisk 21. april) i første tilsagns år – herefter kunne tilsagnshaver dyrke andre typer afgrøder.

Ordningen var baseret på Bekendtgørelse om miljøbetinget tilskud nr. 590 af 8. juni 2007 med senere ændringer og Bekendtgørelse om miljøbetinget tilskud nr 374. 28.01.2010 med senere ændringer.

## 5.3 ØKONOMISKE NØGLETAL

**Tabel 1 Nøgletal for ordningen miljøbetingede tilskud. Tallene er for programperioden 2007 – 2013.**

<i>Ordning</i>	<i>Antal tilskud</i>	<i>Antal annulleringer<sup>4</sup></i>
<i>Miljøbetingede tilskud - 2007</i>	1508	1383
<i>Miljøbetingede tilskud – 2008</i>	1443	1376
<i>Miljøbetingede tilskud – 2009</i>	1328	1224
<i>Miljøbetingede tilskud – 2010</i>	165	137
<i>Miljøbetingede tilskud – 2011</i>	111	84
<i>Miljøbetingede tilskud – 2012</i>	93	74
<i>Miljøbetingede tilskud – 2013</i>	49 <sup>5</sup>	33

I Tabel er indsat nøgletallene for tilsagn og annulleringer under ordningen for miljøbetinget tilskud.

Tallene i perioden 2007 til 2009 dækker som beskrevet tidligere tilsagn om miljøbetinget tilskud til alle bedriftstyper, mens tallene for perioden 2010 til 2013 dækker tilsagn om miljøbetinget tilskud til juletræer og pyntegrønt. Tallene reflekterer ikke, at der kun er godkendt få hundrede tilsagn i alt i hele programperioden. Det høje tal for annulleringer skyldes formentligt i mange tilfælde ændringer i projektet under godkendelse f.eks. at der har været forskel på antallet af ha der er ansøgt om og antallet af ha der er tildelt støtte til. Dette er nærmere belyst i afsnittet omkring annulleringen i samlerapporten for evalueringen. Det har ikke været muligt fra databasen at udskille de ”rensede tal” for tilskud.

I tabellerne nedenfor opsummeres det finansielle afløb for ordningen i perioden 1.1.2007 til 31.12.2013. Tabellerne viser samlede offentlige tilsagn, udbetalinger og antal godkendte tilskud.

<sup>4</sup> Årsagen til det meget høje antal annulleringer er at udtrækket fra databasen bliver noteret som annullering hvis der er sket ændringer i perioden mellem ansøgning og tilskud, f.eks. ved justering af arealet, der gives tilskud til. Der er med andre ord ikke tale om ”reelle annulleringer”.

<sup>5</sup> Der blev ikke givet tilsagn i 2013, selvom dette fremgår af udtræk fra databasen. Tallet refererer derfor formentligt til antallet af udbetalte tilskud.

## SLUTEVALUERING AF DET DANSKE LANDDISTRIKTSPROGRAM 2007-2013

**Tabel 2** Nøgletal for Miljøbetinget tilskud i perioden 1.1.2007 til 31.12.2013

Ordning	Samlede offentlige tilsagn, mio. kroner	Bortfald	Udbetaling	Restbevilling	Antal godkendte tilskud
Miljøbetinget tilskud	527,0	139,7	387,1	0,1	3.816
<b>Total</b>	<b>527,0</b>	<b>139,7</b>	<b>387,1</b>	<b>0,1</b>	<b>3.816</b>

Det skal pointeres i forhold til tabellen at tallene summerer perioden fra 2007 til 2009 der dækker alle typer af arealer og 2010 til 2013, hvor udbetalingerne var væsentligt mindre end de foregående år og kun dækkede juletræer og pyntegrønns arealer. Tallene i Tabel , Tabel og Tabel er udtrukket fra informationer om tilskud det enkelte år fra udtræk fra databasen. Forskellen mellem de 4.697 og 3.816, svarende til 881, er det antal ansøgninger, der ikke har resulteret i tilskud.

**Tabel 3** Operationel målopfyldelse (økonomisk og teknisk). Tallene for målsætning stammer fra NAER (Faktaark nr. 22 Dato: 10. juni 2009 – rev 220609)

Ordning	Mål 2007-2013		Realiseret I alt 2007-2013		Målopfyldelse 2007-2013, %	
	Tilsagn	Ha	Tilsagn		% af tilsagn	% af ha
Miljøbetinget tilskud	5950	200.200 (5 årige perioder)	4.697	-	78	-

## 5.4 METODE OG DATAGRUNDLAG

Ordnungen for miljøbetinget tilskud er evalueret med baggrund i en dataindsamling fra en række forskellige kilder.

Følgende dataindsamlingsmetoder har været anvendt:

- Interview med ordningsansvarlige og dialog med andre sagsbehandlere i NaturErhvervstyrelsen
- Desk research af bekendtgørelser, vejledninger, ansøgningskemaer, databaseopgørelser over ansøgninger, tilskud m.m.

- Netbaseret research omkring støtteordningen og andre relevante kilder, herunder Danmarks Statistik og statistik på NAERs hjemmeside.
- Kvantitativ spørgeskemaundersøgelse af jordbrugere, hvor der er ialt er modtaget besvarelser fra 339 støttemodtagere

Den kvantitative del af evalueringen er gennemført som en webbaseret undersøgelse blandt tilsagnsmodtagere. I spørgeskemaundersøgelsen for miljøbetinget tilskud er kvoten på 339 interview opnået ud fra en liste med 3.816 tilskudsmodtagere.

**Tabel 4 Input og output fra gennemførte spørgeskemaundersøgelse for ordningen omkring miljøbetinget tilskud**

Antal udsendte skemaer (dubletter fratrukket)	Antal besvarede skemaer	Svarprocent	Statistisk usikkerhed, %
3.816	339	8,9 %	xxx

## 5.5 KENDETEGN VED ORDNINGENS ANSØGERE

Støtteordningen er bredt rettet mod ejere eller forpagtere af jordbrugsarealer. Der kan være tale om både konventionelle og økologiske producenter. Der kan ligeledes være tale om en bred vifte af størrelsen af de pågældende jordbrug. Nedenstående tabeller, informationer og vurderinger er baseret på besvarelser både under den bredere ordning fra 2007 til 2009 og den snævrere ordning alene relateret til juletræer og pyntegrønt fra 2010 til 2013. Karakteristikken af den typiske ansøger følger også fra spørgeskemaundersøgelsen.

**Tabel 5 Hvad fik du støtte til under ordningen om miljøbetinget tilskud?**

	Procentandel
Juletræer eller pyntegrønt	2 % (7)
Andet, angiv venligst	98 % (332)
Total	100 % (339)

SLUTEVALUERING AF DET DANSKE LANDDISTRIKTSPROGRAM 2007-2013

Det fremgår af Tabel 6 at langt hovedparten af støttemodtagerne modtager støtte til en variation af planteproduktion, kvægavl, græsning osv. Det er kun 2 % af svarene, der stammer fra producenter af juletræer og pyntegrønt – det var kun i perioden 2010-12, at det var et krav, at der var juletræer eller pyntegrønt på nye tilsagn. Det afspejler godt den fordeling af tildelt støtte, der har været i programperioden. Støtten til juletræer og pyntegrønt er som beskrevet ikke videreført i den næste programperiode.

**Tabel 6** Besvarelser på spørgsmålet, hvornår ansøgte du om miljøbetinget tilskud?

	Procentandel
2007	62 % (215)
2008	58 % (199)
2009	63 % (217)
2010	68 % (233)
2011	66 % (228)
2012	68 % (236)
2013	72 % (249)

Fra Tabel 6 fremgår det, at besvarelserne er fordelt på ansøgninger, der er jævnt fordelt over programperioden. Det er dog uklart, om ansøger har svaret på, hvornår de har søgt tilsagn eller hvornår de har søgt udbetaling, da mange fx har angivet at de har søgt i 2013, hvor ordningen ikke blev udbudt. Ansøger søger typisk udbetaling hvert år i løbet af den 5-årige tilsagnsperiode. Besvarelserne dækker over ansøgninger både til juletræer og pyntegrønt og til en lang række andre jordbrugsaktiviteter. Det fremgår desuden af tabellen at flertallet af ansøgerne har søgt flere år under programperioden, hvilket kan afspejle, at der er søgt tilskud ifm. udvidelse af bedriften, men også at ansøgere har svært ved at skelne mellem denne ordning og afløseren Ekstensivt Landbrug under artikel 68-programmet.

SLUTEVALUERING AF DET DANSKE LANDDISTRIKTSPROGRAM 2007-2013

Fra Tabel fremgår det at jordbrugets hovedproduktion på ansøgningstidspunktet var fordelt over en lang række produktioner med ca. 1/3 til hver af grupperne planteavl, kvæg/mælk og andet. Fra den åbne besvarelse fremgår det at andet dækker over hold af får og geder, græsning, bærproduktion, skovbrug, stutteri m.m.

**Tabel 7 Hvad var bedriftens hovedproduktion på ansøgningstidspunktet?**

	Procentandel
Svin	3 % (12)
Kvæg/mælk	37 % (127)
Planteavl	40 % (137)
Grøntsager	3 % (11)
Frugt	1 % (5)
Høns, æg, kyllinger	1 % (4)
Non-Food produktion	1 % (4)
Andet, angiv	32 % (110)
Total	119 % (345)

Støttemodtagerne har angivet, som gennemsnit, at den årlige omsætning på støttetidspunktet var omkring 225.000 kr. med en gennemsnitlig arbejdskraft på 1,4 personer.

## 5.6 KENDETEGN VED TILSAGNENE

Der er ikke noget specielt kendetegn ved tilsagnene bortset fra at de gennemføres i overensstemmelse med reglerne i ordningen og derved alle har det fælles træk at der sker reduktion af anvendelsen af pesticider og kvælstof. Hovedproduktion på den pågældende ejendom kan som beskrevet spænde meget vidt og aktiviteterne der støttes kan vedrøre en bred vifte fra planteavl til hold af får og geder, dyrkning af kornafgrøder eller græsning.

## 5.7 EVALUERINGENS KONKLUSIONER

I det følgende er fremhævet evalueringens konklusioner baseret på de beskrevne informationskilder.

### 5.7.1 Relevans & nytte

Relevans og nytte vedrører hvor relevant, attraktiv og nyttig støtteordningen fremstår for støttemodtagerne. Der er med andre ord tale om opfyldelse af individuelle behov for den enkelte støttemodtagerne i forhold til de udfordringer denne opfatter i relation til jordbrugsproduktionen.

**Tabel 8 I hvor høj grad omfatter du støtteordningen som relevant for din bedrift?**

	Procentandel
I høj grad	57 % (198)
I nogen grad	30 % (104)
I ringe grad	8 % (27)
Slet ikke	3 % (10)
Ved ikke	2 % (6)
Total	100 % (345)

Det fremgår fra Tabel og Tabel at støttemodtagerne opfatter ordningen som generelt både relevant og attraktiv. Henholdsvis 86 og 87 % mener at ordningen i høj eller nogen grad er relevant.

SLUTEVALUERING AF DET DANSKE LANDDISTRIKTSPROGRAM 2007-2013

---

Tabel 9 I hvor høj grad opfatter du ordningen som attraktiv?

	Procentandel
I høj grad	50 % (171)
I nogen grad	36 % (125)
I ringe grad	9 % (32)
Slet ikke	3 % (10)
Ved ikke	2 % (7)
Total	100 % (345)

Tabel 10 Har støtten været medvirkende til...?

	I høj grad	I nogen grad	I ringe grad	Slet ikke	Ved ikke	Total
at naturforholdene og artsrigdommen på ejendommen er forbedret?	30 % (102)	30 % (105)	6 % (20)	23 % (81)	11 % (37)	100 % (345)
en reduktion af energiforbruget?	11 % (37)	18 % (61)	10 % (35)	53 % (182)	9 % (30)	100 % (345)
en reduktion af vandforbruget?	8 % (29)	9 % (31)	8 % (28)	66 % (228)	8 % (29)	100 % (345)
at reducere jorderosion?	14 % (50)	15 % (52)	4 % (14)	53 % (184)	13 % (45)	100 % (345)
at forbedre arbejdsmiljøet?	18 % (61)	24 % (82)	6 % (21)	43 % (148)	10 % (33)	100 % (345)
at en reduktion i eller ophør af anvendelsen af bekæmpelsesmidler?	45 % (156)	15 % (53)	4 % (15)	30 % (105)	5 % (16)	100 % (345)

Det fremgår af tabellen at støttemodtagerne kun i mindre grad opfatter at ordningen har været medvirkende til reduktion af energiforbruget, vandforbruget, reduceret jorderosion og forbedret arbejdsmiljøet. Der er spurgt ind til disse forhold, men det skal understreges at de nævnte forhold ikke er med i ordningens formål.

### 5.7.2 Effekter & målopfyldelse

Støtteordningens effekter og målopfyldelse omhandler en række effekter omkring teknologi, miljøpåvirkning, teknologiske og økonomiske aspekter.

Som beskrevet er det støttemodtagernes opfattelse af ordningen har en række positive effekter f.eks. i forhold til den omgivne natur og miljø, arbejdsmiljøet på ejendommen, reduceret jorderosion m.m.

Med hensyn til målopfyldelse er denne på 78 % i forhold til det mål der var sat for arealet under ordningen i programperioden. Målopfyldelsen i forhold til det budgetmæssige mål har været 73,5 %.

### 5.7.3 Effektivitet

Der er blevet spurgt ind til om støttemodtagerne undervejs i støtteperioden har overvejet at stoppe aktiviteterne. Der er her 14 % der har haft denne overvejelse. Der er en række begrundelser for dette indeholdt i de åbne besvarelser.

Der er anført at overvejelserne var relateret til administrationen, hvor nogle omfatter det som vanskeligt at sætte sig ind i reglerne, byrdefuldt at ansøge og ”administrativt tungt” i forhold til støttebeløbet. En anden gruppe af besvarelser vedrører de tekniske forhold i relation til produktionen, hvor der kan være opstået problemer med afgrøder, vanskeligheder ved kreaturholdet, holdet af får, geder eller grise osv.

Der skete midt i programperioden et fald i ansøgningerne til omlægning til økologi og en række landmænd skiftede også i denne periode tilbage til konventionel drift. Dette er også anført i flere af svarene at begrundelsen var at økologisk drift blev opgivet/ophørte.

Effektivitet omhandler også ordningens dødvægt. Dette forhold er for alle ordningerne behandlet i et særskilt afsnit i den samlede rapport, så det skal kun behandles mere kortfattet her.

I spørgeskemaundersøgelsen er der blevet spurgt ind til i hvor høj grad de støttede aktiviteter er blevet gennemført, svarene fremgår af Tabel .

Besvarelserne viser at aktiviteterne for 88 % vedkommende er blevet gennemført og for yderligere 7 % vedkommende i et vist omfang. Besvarelsen betyder, at det må vurderes, at 88 % der har opfyldt betingelserne i hele den 5-årige periode. Der kan være en række årsager til, at ”alle” ikke har gennemført i fuldt omfang, herunder blandt andet ophør af jordbrugsaktiviteterne. Fra de åbne besvarelser fremgår det, at der kan have været komplikationer i relation til forpagtning, ejerskifte m.m., der er årsag til den manglende gennemførelse.

SLUTEVALUERING AF DET DANSKE LANDDISTRIKTSPROGRAM 2007-2013

**Tabel 11 I hvor høj grad er aktiviteterne der er givet tilsagn til blevet gennemført?**

	Procentandel
Fuldt omfang	88 % (303)
I et vist omfang	7 % (25)
Kun i lille omfang	3 % (9)
Slet ikke	2 % (8)
Total	100 % (345)

**Tabel 12 Hvor stor en del af aktiviteterne var blevet gennemført, hvis du ikke havde modtaget støtte?**

	Procentandel af støttemodtagere
Ingen	31 % (107)
1 til 25 %	3 % (10)
26 til 50 %	10 % (36)
51 til 75 %	4 % (13)
76 til 99 %	4 % (13)
Alle aktiviteter	48 % (166)
Total	100 % (345)

SLUTEVALUERING AF DET DANSKE LANDDISTRIKTSPROGRAM 2007-2013

---

Der er i spørgeskemaet blevet spurgt ind til hvor stor en del af aktiviteterne, der var blevet gennemført uden støtte. Besvarelsene dækker hele programperioden, det dækker derved både over den bredere miljøbetingede støtte og støtten rettet mod juletræer og pyntegrønt. Det angives umiddelbart, at 48 % af ansøgerne ville have gennemført aktiviteterne (dvs. pesticidfri landbrug og nedsat gødningstilførsel), selvom de ikke modtog støtte. Undersøgelsen viser dog ikke, hvorvidt ansøgerne til ordningen i forvejen var økologer, og derfor alligevel ville drive bedriften uden pesticider og med et reduceret forbrug af kvælstof i overensstemmelse med økologireglerne, som skal overholdes uanset om man får tilskud eller ej.

I de åbne besvarelser er der angivet flere forskellige begrundelser for, at aktiviteterne ville være blevet gennemført uden støtte. Det går igen i mange af besvarelsene, at det for mange støttemodtagere handler om at de ønskede at dyrke arealerne økologisk, og at de ville have gjort det alligevel uden (MBT) støtte. Det kan nu her efter evaluators opfattelse være korrekt, at aktiviteterne var gennemført uden støtte, mens det ikke siger om en eventuel omlægning ville være sket uden støtte under ordningen for omlægning til økologi eller om ansøger var startet som økolog uden mulighed for tilskud til løbende økologisk drift (miljøbetinget tilskud).

Det vurderes dog, at det ikke er muligt at opgøre den reelle dødvægt, da

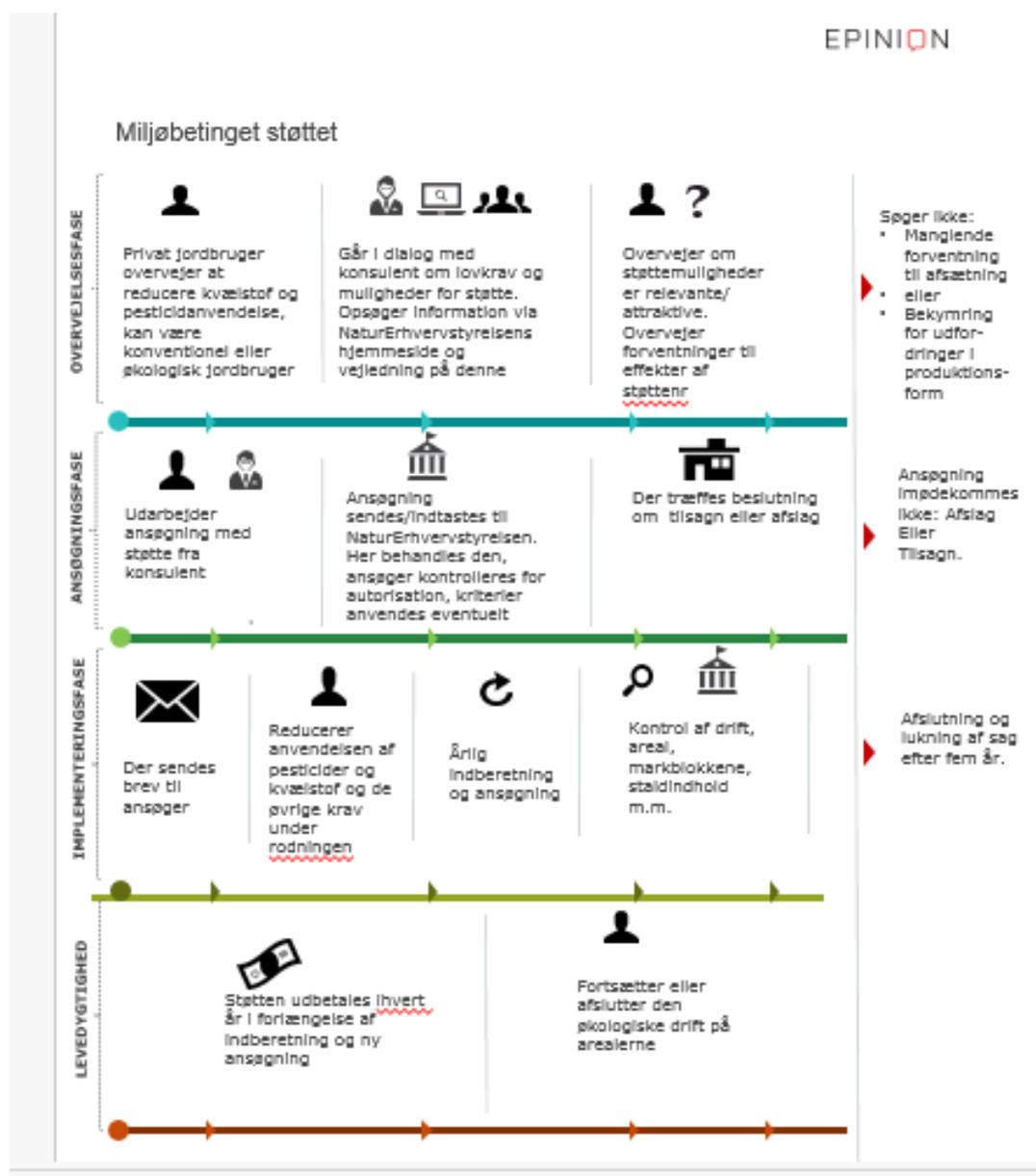
- Det fremgår at 87 % af de adspurgte har svaret, at de fandt ordningen relevant, men 11 % fandt at ordningen ikke var relevant. Dette kunne tyde på, at dødvægtprocenten snarere var på 11%
- Det skal også bemærkes, at dødvægten er opgjort ud fra antal ansøgere og ikke ud fra arealet. Da mange små hobby bedrifter er med i ordningen, må det antages, at tallet er noget lavere, hvis det opgøres ud fra arealet.
- Det skal igen understreges at det ikke fortæller noget om støttemodtagernes eventuelle omlægning til økologisk brug uden denne støtteordning, men alene er relateret til besvarelse omkring ordningen for miljøbetinget tilskud.
- Der i løbet af perioden 2010-13 er blevet færre arealer med MB, og flere arealer med den 1-årige artikel 68-ordning Ekstensivt landbrug. Da to ordninger har samme betingelser, og ansøgerne har ikke nødvendigvis skelnet mellem de to ordninger. Derfor har betydningen af MB-tilskuddet ikke nødvendigvis været så afgørende for ansøger, særligt når han bliver spurgt efter denne periodes udløb. Det må anses for sandsynligt, at en stor del af bedrifter, der søger MB-tilsagn i forvejen driver hele eller dele af bedriften med støtte via Artikels 68 ordningen – Ekstensivt landbrug. Det må antages, at behovet for tilskud alt andet lige er mindre, når der erhverves en mindre areal til en bedrift med pesticid-fri produktion end for en bedrift, hvor større dele eller hele bedriften indgår i et nyt MB-tilsagn.
- MB-tilskuddet har – i lighed med OM – sandsynligvis medvirket til at omlægningen til økologisk jordbrug er sket hurtigere og i større omfang, end hvis der ikke var et tilskud. Det skal

bemærkes, at der – til forskel fra en række andre ordninger fx Pleje af græs- og naturarealer – ikke er gennemført en analyse af om MB-tilskuddet har fremskyndet og/eller øget arealet med en produktion uden pesticider og nedsat kvælstoftilførsel

- Det skal bemærkes at tabellen er opgjort i procentdel af støttemodtagere. Resultatet kunne være en anden procentsats, hvis det var opgjort på baggrund af antallet af marker eller areal.

## 5.7.4 Projektrejse

Figur 3 Projektrejse for ordningen omkring miljøbetinget støtte



Der er i spørgeskemaundersøgelsen spurgt ind til en række forhold med relation til ovenstående projektrejse.

SLUTEVALUERING AF DET DANSKE LANDDISTRIKTSPROGRAM 2007-2013

I nedenstående Tabel er der spurgt ind til støttemodtagernes vurdering af informationerne omkring støtteordningen.

**Tabel 13 Har du kunnet finde tilstrækkeligt oplysning om ordningen på NaturErhvervstyrelsens hjemmeside?**

	Procentandel
I høj grad	23 % (80)
I nogen grad	20 % (69)
I ringe grad	6 % (21)
Slet ikke	8 % (27)
Ved ikke	43 % (148)
Total	100 % (345)

Fra besvarelserne kan det ses at 23 % mener at der i høj grad er tilstrækkelig oplysning, mens der er % i den modsatte ende, der mener at der slet ikke er nok oplysning. I meget stor del af støttemodtagere er i gruppen ved ikke.

Der er også spurgt ind til om det er opfattelsen at administrationen af ordningen er effektiv. Her svarer 27 % i høj grad og 34 procent i nogen grad, mens der modsat er 8 % der synes at administrationen slet ikke er det. Svarene er indeholdt i Tabel.

**Tabel 14 Opfatter du administrationen af ordningen som effektiv?**

	Procentandel
I høj grad	27 % (92)
I nogen grad	34 % (118)
I ringe grad	12 % (43)
Slet ikke	8 % (29)
Ved ikke	18 % (63)
Total	100 % (345)

Der er endelig spurgt mere detaljeret ind til holdningen til særlige dele af administrationen, svarene er indeholdt i Tabel .

Fra svarene kan det fremhæves:

- 67 % finder at sagsbehandlingen har været effektiv i høj eller nogen grad.
- 30 % mener at det i høj eller nogen grad har været en udfordring at få betalingen hurtigt nok.
- 73 % er positive overfor at søge LDP midler igen.

**Tabel 15 Hvorledes vil du som ansøger vurdere ordningens forløb fra start til slut?**

	I høj grad	I nogen grad	I ringe grad	Slet ikke	Ved ikke	Total
Ideen til ansøgningen var helt min/vores egen	52 % (179)	21 % (71)	5 % (18)	19 % (65)	3 % (12)	100 % (345)
Ideen til ansøgningen kom fra samarbejdspartnere/landbrugsrådgiver	21 % (71)	21 % (72)	6 % (22)	48 % (167)	4 % (13)	100 % (345)
Skriftligt materiale har oplyst om støttemuligheder og ansøgningsproces (Her tænkes på eksempelvis hjemmesiden eller vejledningen)	28 % (98)	25 % (85)	7 % (24)	15 % (51)	25 % (87)	100 % (345)
Sagsbehandlingen har været effektiv	40 % (137)	27 % (92)	10 % (33)	7 % (23)	17 % (60)	100 % (345)
Der har været udfordringer med at sætte sig ind i og forstå krav og regler i landdistriktsprogrammet	24 % (82)	22 % (75)	9 % (32)	30 % (104)	15 % (52)	100 % (345)
Der har været udfordringer med at få udbetalingerne hurtigt nok	16 % (54)	14 % (47)	8 % (29)	53 % (184)	9 % (31)	100 % (345)
Der har været udfordringer med bemærkninger og krav ved kontrolbesøg	9 % (30)	13 % (46)	10 % (33)	60 % (207)	8 % (29)	100 % (345)
NaturErhvervstyrelsen har været hjælpsomme ved de administrative processer	21 % (74)	20 % (69)	9 % (32)	15 % (51)	34 % (119)	100 % (345)
Jeg vil i fremtiden søge om landdistriktsmidler igen	50 % (174)	23 % (80)	3 % (9)	11 % (37)	13 % (45)	100 % (345)

## 5.8 KONKLUSIONER

Det er producenter med mange forskellige hovedproduktioner der ansøger om støtte til miljøbettinget tilskud, der kan være tale om planteavlere, frugtavlere, jordbrug med kvæghold, geder, får og grise og ansøgere er både konventionelle og økologiske jordbrugere.

I forhold til målopfyldelse har den arealmæssigt været på 78 % som det fremgår af de økonomiske nøgletal, det skal dog bemærkes, at en stor del af ansøgerne fra og med 2010 havde mulighed for at søge tilskud under den 1-årige ordning Ekstensivt landbrug med tilsvarende betingelser og formål.

To af evalueringsspørgsmålene vedrører relevans og attraktivitet:

- I hvilket omfang fremstår ordningen som relevant og attraktiv for målgruppen?
- Er de støttede aktiviteter i overensstemmelse med målsætning?

Svarende er på begge spørgsmål positivt og bekræftende, i det 87 % af støttemodtagerne mener, at ordningen i høj eller nogen grad er relevant og attraktiv og anfører specielt som begrundelse ift. målsætningerne, at der sker en reduktion i pesticidanvendelse, en berigelse af biodiversiteten, jorderosionen reduceres og arbejdsmiljøet forbedres.

I forhold til gennemførelse af de støttede aktiviteter viser besvarelsene fra spørgeskemaundersøgelsen, at de generelt næsten fuldstændigt blev gennemført.

I forhold til output, resultater og målopfyldelse vedrører 2 af evalueringsspørgsmålene dette:

- Hvordan er interessen for ordningen og dermed målopfyldelsespotentialer?
- I hvor høj grad bidrager de støttede projekter til specifikke nationale målsætninger?

Interessen for ordningen har betydet at der er en målopfyldelse i forhold til antallet af ansøgere på 88 %. Det er vanskeligt at vurdere i hvor høj grad de støttede projekter bidrager til nationale målsætninger. Der er ikke tvivl om at støtteordningen har betydning i forhold til positiv påvirkning på dyreliv og i nogen grad jorderosion, samt en gavnlig effekt ift. reduktion af påvirkning med næringsstoffer og pesticider på vandmiljøet. Det skal bemærkes at effekt i forhold til jorderosion ikke er indeholdt som en formål for ordningen. Det er vanskeligt at vurdere i detaljer, men ordningens effekter indgår også i den særskilte rapportering omkring kvælstof.

Det har ikke været muligt at beregne en reel dødvægt på ordningen med den anvendte metode. Dette er uddybet i afsnittet vedrørende dødvægt, se ovenfor. Der er generelt fundet en helt overvejende positiv holdning til administration, information om ordningen og dialogen med NAER, men der er også anført nogle forhold her hvor støttemodtagerne gerne ville have ændringer. De væsentligste indvendinger her er at støttemodtagerne finder ordningen for bureaukratisk specielt retter mod den kontrol der gennemføres af de støttede aktiviteter.

# EPINION

## OM OS

Vi er et af Skandinaviens største konsulent- og analysefirmaer med kontorer i Danmark, Grønland, Norge, Storbritannien, Sverige, Tyskland, Vietnam og Østrig.

Vi er en mangfoldig arbejdsplads med internationalt perspektiv og samarbejdspartnere i hele verden og beskæftiger mere end 150 fastansatte medarbejdere og 500 interviewere.

Vi leverer skræddersyede undersøgelser, der sikrer et solidt grundlag for optimale beslutninger. Vores mål er altid at præsentere analyseresultater og yde rådgivning af højeste kvalitet.

### EPINION AARHUS

HACK KAMPMANN'S PLADS 1-3  
8000 AARHUS C  
T: +45 87 30 95 00  
E: TV@EPINION.DK  
W: WWW.EPINION.DK

### EPINION KØBENHAVN

RYESGADE 3F  
2200 KØBENHAVN N  
T: +45 87 30 95 00  
E: TYA@EPINION.DK  
W: WWW.EPINION.DK